TARİH Konuşuyor

CİLT : 7

SAYI : 38

MART 1967

125 KURUŞ

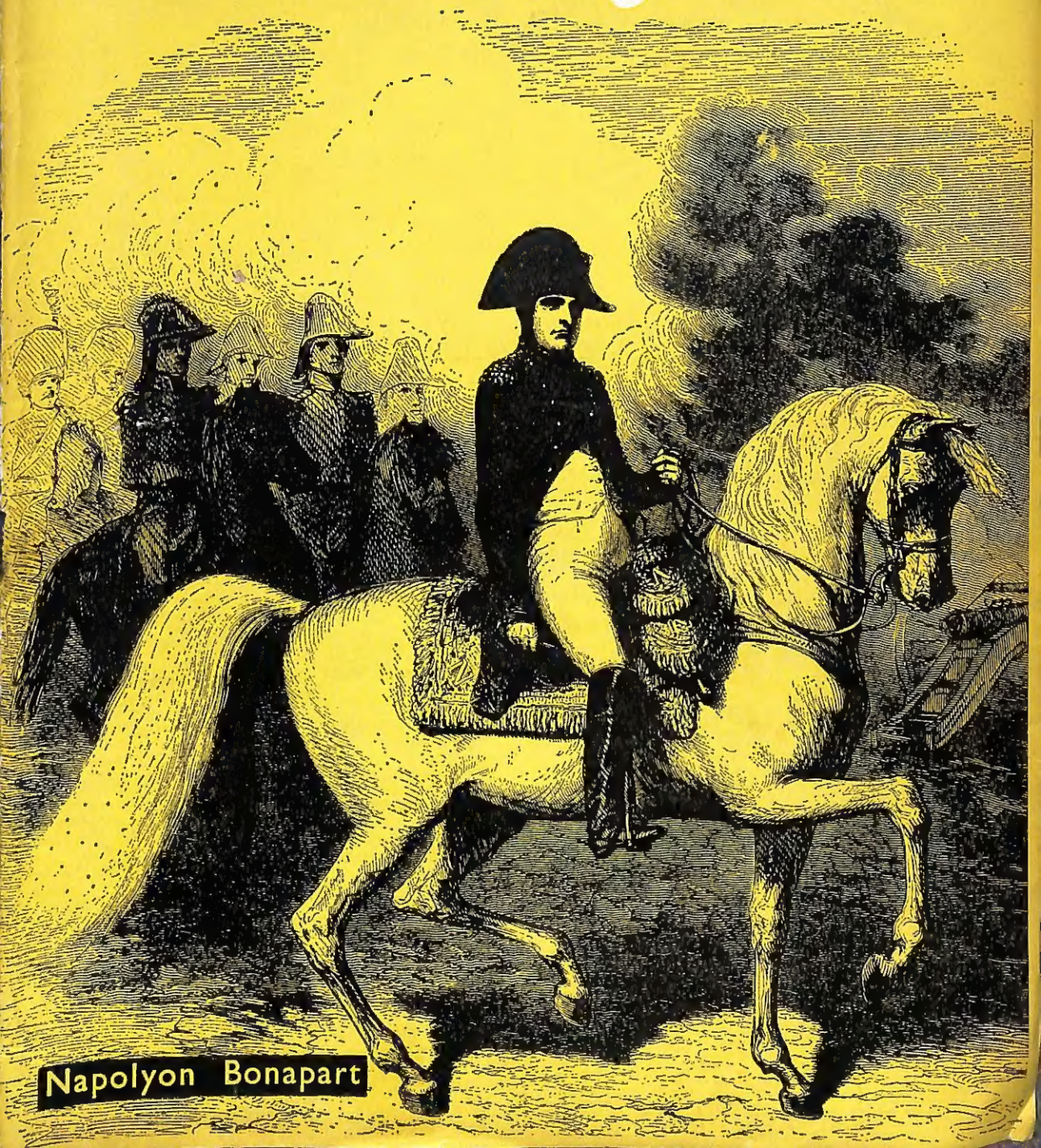

Napolyon Bonapart

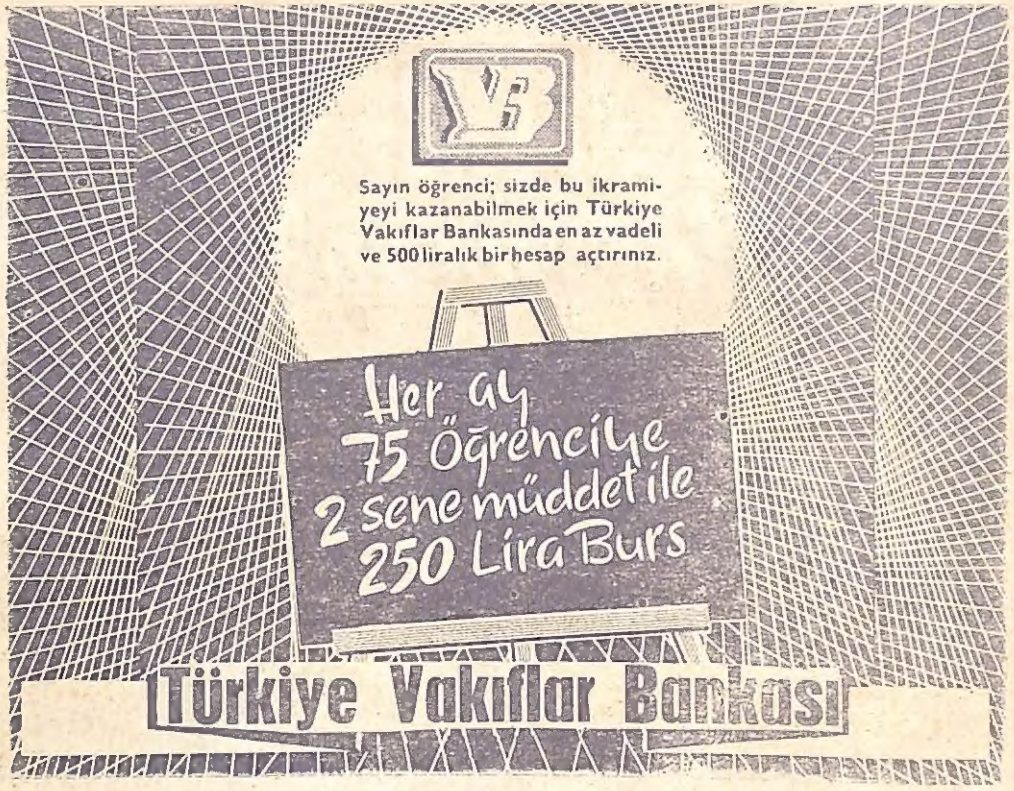

TARİH — 227 (Basım: 11490 — A — 20291)

TARİH — 228 (Basım: 10464 —A— 20105)

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 7 SAYI : 38 MART : 1967 FİATI : 125 KRŞ.

Sahibi, Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon : 22 78 19

Murabere ve para gönderme adresi
Posta Kutusu 67
İSTANBUL

ABONE ŞARTLARI
Yıllık 12 lira. Dış Ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Halk Basımevinde dizilip basılmıştır.

Klişeler Akın Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

Aboneler için her yıl maliyetine, pantazot cild kapakları verilmektedir.

ARANAN ve BULUNAMIYAN !..

HAYRETTİN Nedim Bey, Fransızca ve İngilizceyi, bu dillerin vatanında öğrenmişti. Halil Rıfat Paşanın sekiz yıla yakın Sadrazamlığında Tercüme Kalemi Müdürlüğünü yaptı. Sultan Hamid saltanatının en ağır devri olduğundan, (1894 - 1903), memlekete girmesi yasak gazete ve dergileri, oda kapılarını kitlerler, Başvekil'in istirahat hücresinde beraberce okurlar, sonra büyük çini sobada yakarlarmış. Yaz mevsiminde soba yanmasının dikkati çekmemesi için de, Sadrazamın pek meraklı olduğu ıhlamurunu kendisi kaynatmak itiyadına bağlarlarmış!..

Kendi tâbiriyle bu "gizli işler"ini ne samimî anlatır Hayrettin Nedim Bey...

Birgün, Bismark'ın hatıralarından, devletimize ait kısmı okurlarken, Alman Başvekilinin o meşhur cümlesinin birkaç defa tekrarlandığı bölüme gelmişler. Şöyle diyordu Bismark :

"— Şark Meselesi mi? Almanya için bu mevzu, Pomeranyalı bir neferin kemiklerinden daha değerli değildir!.."

Şark Meselesi... Yâni içinde o koskoca İmparatorluğumuzun da kaderinin dahil bulunduğu dünya hadisesi...

Halil Rıfat Paşa, Hayrettin Nedim Beye içini çekerek demiş ki :

"— Bakınız Beyefendi oğlum... Bismark'ın bir neferin kemiklerine bedel saymadığı bu ülkelerden imtiyazlar alabilmek için Almanya, hem milyarlar sarfediyor, hem de bu maksadla milyonluk ordusunu silâh altında tutuyor. Bir neferin kemikleri kıymetinde bulmadığı Şark değil, bu Şark'ın sahibi olan bizim devletimiz... Çünkü hazinemiz borçlu, milletimiz fakir, sanayimiz geri, devletimiz âtıl ve kifayetsiz, halkımız cahil, umranımız mefkûd, ümidimiz sönük... Eh, adam doğru konuşuyor.. Neden bir neferinin kemiklerini bu çöküntü ile terazinin gözüne koysun? Bekler ki, sahne-i hayattan çekilelim, mirasımıza konsun... Bak o zaman bir nefer değil, yüz bin neferini nasıl öne sürer!.."

Bunları söyliyebilen Halil Rıfat Paşanın yukarıdaki hükmünü tamamlıyan cümleleri, rahmetli Sadrazamın mezar taşına yazılmıya değer :

"— Bakınız Beyefendi oğlum... Biz bu hakikatleri milletimizin önünde değil de, kapalı bir odada okuyor, sonra da sobaya atıyoruz!.."

Para buhranı, ilim buhranı, âlim buhranı, vasıta buhranı, ruh buhranı, himmet buhranı, mantık buhranı, gaye buhranı, hatta vatanperverlik buhranı...

Hayır, hayır... Hepsinden, hepsinden önce samimiyet buhranı!.. Lider'den, Başbuğ'dan, Dâhiden, Kahraman'dan önce samimî adam!..

Lûtfen dikkat ediniz: Hepsini bir tek kelimede ifade edebiliyoruz da, asıl aranan için çift kelime kullanıyoruz. Neye şaşmalı? Dilimizde bile yeri yok ki, hayatta ve kalbimizde olsun... — K u t a y .

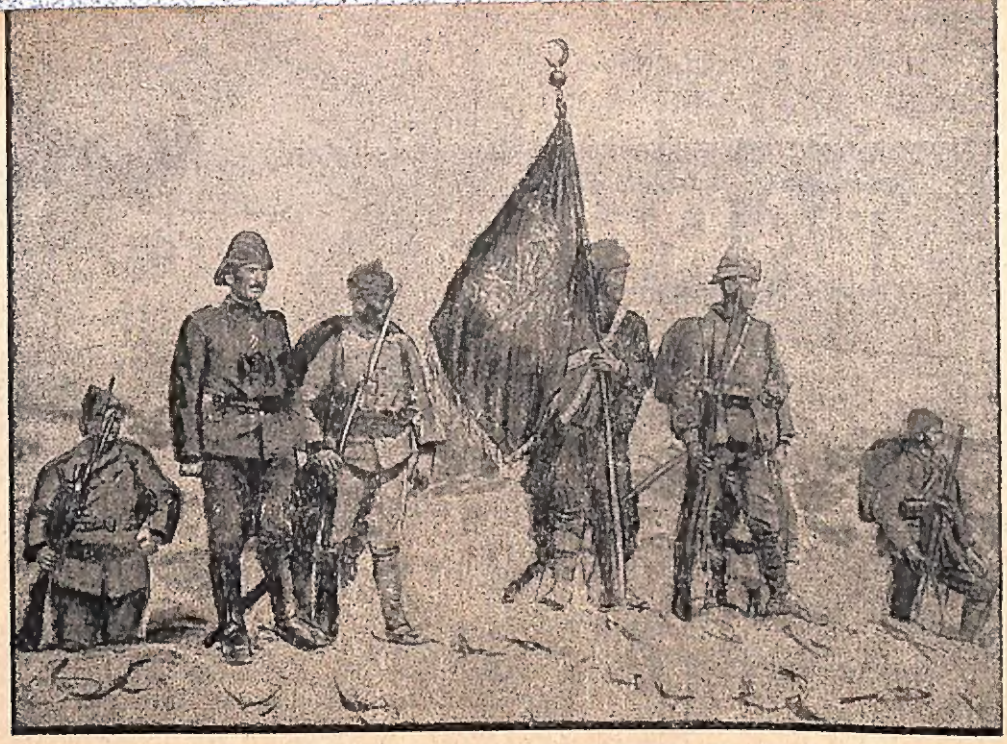

UNUTULMAZ GÜNLER!.. **"Mehmetçik Avrupa'da" eserinin unutulmaz muharriri M. Şevki Yazman, aşağıdaki yazısının başlığına "—... Çarpışan silâh ve vasıtalar arasında inanılmıyacak kadar büyük farklar olmasına rağmen, zaferi kazanan Türk'ün vatanperverlik hissi ve mukavemetidir..." tarihî gerçeğini koymuş... İşte, Mehmet Âkif'in o güzelim teşhisi ile "— Eski dünya, yeni dünya bütün akvam-ı beşer"in "kum gibi, tufan gibi kaynaştığı..." o tarihî destanın içinde, Arıburnunda, Kanlısırt'ta, düşman siperine dikilen GAZİ alay sancağı ile yiğit muhafızları... Nur içinde yatsınlar...**

52 nci Yıldönümünde
Çanakkale savaşları:

18 MART 1915

YAZAN : M. ŞEVKİ YAZMAN

Birinci Dünya Harbinin daha ilk günlerinde iki Alman harp gemisinin Çanakkale Boğazına sığınmaları ve sonra bu gemilerin İstanbul'a, oradan da Karadenize geçerek Rus limanlarına saldırmaları, İngilizler için Çanakkaleyi alerjik bir hale getirmişti. Bu sırada İngiliz donanması, zamanına göre kudretinin zirve noktasında, Amerikan filosu dünya hâkimiyetini ele geçirmemiş, Ruslar ise çok geri bir mevkide bulunuyorlardı. Avrupada Alman ve Fransızlar, İngilizlerle boy ölçüşecek durumda değillerdi. Herhalde bu düşünce ile olacak ki, Ruslarla irtibat tesisi, Akdenizin şarkına hâkim olmak ve Osmanlı Devletinin Süveyşe saldırısını önlemek için İngilizler, kudretli deniz filolarile Çanakkale üzerinden Marmara ve İstanbula hücum etmeyi cazip buldular. 28 ekim 1915 de toplanan harp kabinesi, zamanın ateşli Bahriye Nazırı Çörçil'in ısrarına uyarak filo ile bir taarruz yapmayı kararlaştırdı. Vakıa bu işde en selâhiyetli olan teknik makam, yani Birinci Deniz Lordu Fişer bu işe muhalif kal-

dı ise de, buna rağmen Çörçil kabine arkadaşlarını kendi fikrine uydurmayı becerebildi.

Çörçil'in iddiası pek boş da kabul edilemezdi : İngilizlerin gayet yakından bildikleri üzere, Çanakkale Boğazındaki silâhların hepsi eski, modası geçmiş, menzilleri az silâhlardı. Trablusgarp ve Balkan Harpleri Çanakkaleye para sarfına imkân vermemiş, malî zorluklar yüzünden Alman askerî heyeti de buna çare bulamamış ve nihayet Birinci Dünya Harbi gelip çatmıştı. Alman askerî heyeti dahi topların büyük kısmının işe yaramadığına göre, sökülüp atılmalarına tarafdardı. Buradaki topların birçokları 7 - 8 kilometreden fazlaya ateş edemediği gibi, en yenilerinin menzili 16 kilometre idi. Halbuki İngiliz zırhlılarının menzili 30 kilometreyi aşıyordu. Yani, zırhlılar isterse sahil bataryalarının menziline girmeden rahat rahat onları ateş altına alıp tahrip edebilirlerdi. Nitekim dış tabyalardaki top lar, böylece ateş edemeden tahrip edilip ortadan kaldırılmışlardır.

İngilizlerin yanıldıkları nokta, 18 mart tarihine kadar Boğazın içine girerek öteki tabyaları da aynı metodla tahrip etmek ve büyük mikyasdaki mayın tarama gemilerile yolları açabilecekleri hesabı idi. Bu yoldan Marmaraya girildi mi, İstanbul önüne gelerek onu susturmak pekâlâ mümkün olabilirdi. Bu hesap belki Singapurda veya diğer ordusu ve müdafaa an'anesi bulunmayan bir memlekette mümkündü amma, asırlar boyu büyük ülkeleri müdafaa etmiş Osmanlı Devleti payitahtında mümkün olmadığını hesaba katmamışlardı.

BAŞKOMUTANLIĞIN DÜŞÜNCESİ

Şurasını itiraf etmek lâzım ki, modern silâhlarla muharebeye alışmış Almanlar da ilk günlerde Çanakkaledeki bu eski topların bir işe yaramayacağını, bunlarla yeni zırhlılara karşı konulamayacağını, yerlerinden sökülüp atılmak icabettiğini söylemişler ve bu tezi müdafaa etmişlerdir. Fakat şartları daha iyi takdir etmesini bilen Türk Başkomutanlığı, bu işin başına Cevad Paşayı getirmiş, eldeki bütün imkânları kullanarak müdafaayı temin etmesini bilmiştir. Boğaza giriş yerindeki dört tab yanın hiç bir hizmet görmeden tahrip edileceği biliniyordu. Fakat bir defa filo buradan Karanlık Liman denen yere girdi mi, eski bataryaların tesiri altında kalacak ve ayrıca sahildeki tepeler gerisine yerleştirilmiş obüs bataryaları, zırhlıların güvertelerini barınılmaz bir hale sokabilecektir. Karanlık Limandan Kepez burnuna kadar olan sahadaki torpiller taransa bile, yerine yenilerinin konulması ve bütün bu sahaların İngilizlerin ümid ettikleri gibi kolayca geçilir hale gelmeyeceğini hesaplamak hiç de güç değildi.

Boğazın bu ikinci boğumunda bulunan başlıca tabyalar, Anadolu yakasında Mesudiye, Dardanos, Hamidiye, Çimenlik; Gelibolu yarımadasında ise Yıldız, Mecidiye, Hamidiye, Kilidülbahir tabyaları idi. Hepsi hayli eski olmakla beraber bu tabyalarda ceman 6 tane 35,5 santimetrelik, 13 tane 24 lük top vardı ve menzilleri 16 kilometreye kadar çıkıyordu. Hepsi de adî ateşli idi. Bu mıntıkaya ayrıca beş hat üzerinden mayın dökülmüştü.

Buna karşılık saldıran filoda bir dritnot, 14 zırhlı, 4 hafif kruvazör, 16 muhrip, 7 denizaltı, 1 tayyare gemisi, 21 mayın tarayıcısı gemi ve bunların bordalarında ise 8 adet 38 lik, 40 adet 35 lik, 24 adet 24 lük ve çoğu 15 lik olmak üzre 114 adet küçük top vardı.

Düşman kuvvetlerindeki bu üstünlüğe rağmen müdafaanın başarılı olacağına olan inanç, hiç bir vakit yitirilmemiştir.

İNGİLİZLERİN PLANI

Filonun saldırısını İngilizler şu suretle planlamıştı :

1) Evvelâ Boğazın giriş noktasındaki dört tabyayı tamamen tahrip etmek,

2) Kilidülbahre kadar olan birinci boğumdaki mayın tarlalarını temizlemek,

3) Mayınları temizlenmiş boğuma filoyu sokup orta kısım bataryalarını tahrip etmek ve bu sahada kalmış mayınları da temizlemek,

4) Boğazı geçip Marmara ve İstanbula ulaşmak.

Planın ilk kısmını 19 şubat sabahından 25 şubat akşamına kadar yapılan bom-

bardımanlarla ve İngiliz zırhlıları bizim sahil bataryalarının menziline girmeden tahakkuk ettirdiler ve onlardan eser bırakmadılar.

25 şubattan 18 marta kadar ikinci maddenin tatbikine uğraştılar ve fazla bir zayiat vermeden Karanlık Limana girerek iç tabyaları bombardıman etmeğe ve mayınları toplamaya devam ettiler. Şurası var ki, bu ikinci safha, birinci gibi kolay olmadı. Karanlık Limana giren gemilerin üzerine zaman zaman sahilden ateş açılıyor, isabetler kaydolunuyor, zayiat veriliyor, bazen mayınlar patlayarak İngiliz mayın tarama gemilerine zayiat verdiriyordu. Nihayet 16 martta İngilizlerin Kuin Elizabeth dritnotunda yapılan bir toplantı ile 18 martta yapılacak son taarruzun kat'î şekli tesbit edildi: Hücumun asıl kırıcı, yok edici yükünü Kuin Elizabeth, Agamemnun, Lord Nelson, Enfleksibl zırhlılarından mürekkep en modern birinci filo üzerine alacak, buna bidayette Fransız zırhlılarından kurulu üçüncü filo öncülük yapacak, Boğazın geçilmesi icap eden zamanda ise, ikinci İngiliz filosu Fransızların yerini alarak birinci filoya öncülük ve yan muhafızı vazifesini görecek ve bu suretle de Boğaz geçilmiş olacak.

18 MART SABAHI
MUHAREBE NASIL BAŞLADI ?

Sabah erkenden gözetleme yerlerinden düşman filosunun Boğaza yaklaştığı bildirildiği zaman, bu her vakitki gibi normal karşılanmıştı. Hava iyi ve açıktı, gemiler normal seyrederek Boğaza yaklaşıyordu.

Gemilerin Karanlık Limana girmeleri ve Boğazın iç tabyalarını bombalama ya başlamaları epey zaman aldı. İlk ateşi saat 10,30 da İngiliz Triumf zırhlısı açtı. Anadolu sahilinde mestur (kapalı) mevzilere yerleşmiş seyyar bataryaları ve obüsleri tarıyordu. Arkadan ikinci İngiliz filosundan Prens Jorj zırhlısı Gelibolu sahilindeki bataryaları taramaya başladı. Vakia bunlar nisbeten küçük çaplı toplardı amma, gizli yerlerde, tepelerin arkasında bulundukları için, harp gemilerinin güvertelerini rahat ve korkusuzca ateş altına alarak mühim zayiat verdiriyorlardı.

Biraz sonra dört Fransız zırhlısı öne geçerek yakından ve İngiliz birinci filosu geriden iç tabyaları bombardımana başladıkları vakit, artık Çanakkale sahilleri bir cehennem manzarası almaya başlamıştı; her taraf yanıyor, toz ve duman her tarafı bürüyordu. Henüz bizim iç tabyalarda bir hareket görünmüyordu; çünkü düşman gemilerinin bir çoğu menzilleri haricinde idi.

Bizim taraftan ilk cevap verenler gene obüs bataryaları oldu. Düşünün ki, bu bataryalardan birisi yarım saat zarfında Agamennun zırhlısının üzerine tam 12 isabet kaydetmişti. Zırhlıyı batıracak takatte değildi, fakat güvertede de sağlam yer bırakmamıştı. Infleksibl zırhlısı da aşağı yukarı aynı vaziyette idi. Öğleden sonra saat bire kadar Fransız filosu önde, birinci İngiliz filosu geride olmak üzere içteki sahil bataryaları fasılasız bombardıman edildi ve artık bunların cevap verecek halleri kalmadığı zannedildi. Filhakika bir hayli zayiat verdirilmiş, Çimenlik bataryasının cephaneliği, isabet eden bir mermi ile havaya uçurulmuş ve bataryanın büyük kısmı tahrip edilmişti. En çok faaliyet gösteren Dardanos bataryasının komutanı şehid olmuş, askerden bir çoğu yaralanmış ve ateşi kesmek zorunda kalmıştı, fakat bizimkiler daha tehlikeli anları bekliyor ve bu zaman müdahaleyi hesaplayarak susuyordu.

Bu nisbî sessizliği bataryaların tamamen sustuğuna hükmeden İngilizler, saat bire doğru ilerleme emri verdiler. Bu ilerleme, bataryaları tekrar canlandırdı ve tesire ilk kurban giden de, sahile en yakın Fransız Goluva zırhlısı oldu. Birbiri ardına ağır topların isabetile yana yattı ve hatta bir ara batar gibi oldu, sonra kendisini toplayarak yavaş yavaş ateş sahası dışına atabildi. Bunu sahile çok yanaşmış ikinci bir Fransız gemisi Bouvet takip etti. Saat 2 sıralarında Hamidiye bataryasından atılan 35,5 luk bir mermi isabetile bir anda yattı, cephaneliğinin de ateş almasile sulara gark oldu. Çanakkale deniz savaşında ilk batan gemi bu Bouvet'tir.

Fransız filosu bir anda altüst olmuştu. Goluva yaralanarak geri çekilmiş, Bouvet batmış, öteki iki gemi denize

Sultan Reşad'ın Duası

Bütün Osmanlı Padişahları, iftiralar ve isnadlara rağmen, vatansever kişiler idiler. İçlerinde bir, iki istisnası, diğerlerinin şahsî kusurları, Batı Türklerine, dünyanın en büyük imparatorluklarından birini kazandıran bu TÜRK SOYU'nun himmetini unutturamaz. Birinci Dünya Harbinde Padişah olan Sultan Reşad, hayatında tek şiirini, Çanakkale zaferi için yazmıştı. Yahya Kemal'in nefis bir tahmisi ile değerlendirdiği bu şiirin, rahmetli Padişaha ait olduğu bile inkâr edilmek istenmiştir.

Yandaki klişede EL YAZISI ile gördüğümüz şiiri — lûtfen o günleri hatırlamak vefasını göstererek... — okuyalım .

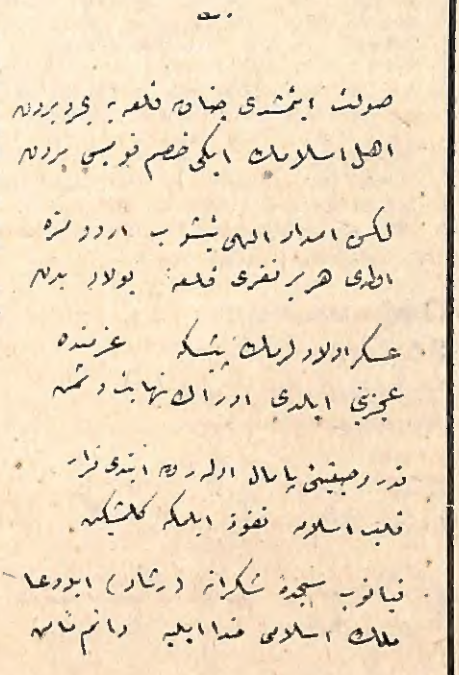

Savlet etmişti Çanakkaleye bahr-i berden,
Ehl-i İslâmın iki hasm-ı kavîsi birden ,

Lâkin imdad-ı ilâhî yetişip ordumuza
Oldu her bir neferi kal'a-ı pûlâd-ı beden

Asker evlâtlarımın pişgeh-i azminde
Aczini eyledi idrâk nihayet düşmen,

Kadr-ü haysiyeti pâmâl olarak etti firâr,
Kalb-i İslâm'a nüfuz eylemiye gelmiş iken,

Kapanıp secde-i şükrana REŞAD eyle dua:
Mülk-ü İslâm'ı Hudâ eyliye daima me'men.

* * *

dökülenleri kurtarmaya koşmuş ve tabiatile filo ateşi kesmişti. Bu esnada sahil bataryaları "Yaşa" avazeleri ile çalkalanıyordu.

Bunun üzerine Fransız filosundan kalan gemiler de geri çekilmiş, ikinci İngiliz filosu bunların yerini almıştı. Sahil bataryalarında nisbi bir durgunluk olmuş, yeni gemilerin ne yapabilecekleri izlenmeye başlanmıştı. Biraz sonra bunların da bir çare bulamayacağı saat 3,15 de İrresistibl zırhlısının bordasında patlayan bir mayınla ortaya çıktı. Bu mayınları ancak saldırıdan bir kaç saat evvel ve İngiliz mayın tarama gemileri Karanlık Limanı tamamen temizlediklerini sanarak geri döndükleri vakit arkadan onları izleyen ve buralara gelerek yeni mayınlar döken küçük Nusret gemimizin bıraktığı mayınlardan birisi yapmıştı. İngilizleri hayrete düşüren de, tamamen arınmış sandıkları bu bölgede fedakâr Nusret'in ve kahraman Türk gemicilerinin yaptığı bu azizlik olmuştu.

Saat dörde doğru da İnflexibl kruvazörü, kahraman Nusret'in bir gün evvel yerleştirdiği mayınlardan birine çarparak geri çekilmek zorunda kaldı. Saat altıya doğru vaziyet şöyle idi: Bouvet batmış, Osean, İrresistibl sahadan kendilerini güçlükle dışarı atabilmişler ve batmaya terkedilmişler; İnflexibl ve Goluva'nın harp edecek halleri kalmamış, diğer Fransız gemileri de bunlara yakın bir vaziyette bulunuyordu; yani harbe giren on sekiz saffıharp gemisinden yedisi ekarte edilmişti. Halbuki daha filo, Türklerin ikinci boğumdaki mayın hatlarının önüne dahi varamamışlar ve bunlardan bir tekini tarayama mışlardı. Bu vaziyette İngiliz filo komutanı için geri çekilme emrini vermekten başka çare kalmamıştı.

Zamanın bu en kudretli filosu da, en modern topları ve teçhizatile, çok eskimiş bataryalar, fakat azimli ve fedakâr müdafiler karşısında diz çökmeyi ifade eden yolu tuttu ve bu suretle de Türk tarihine bir şeref sahifesi olarak geçecek Çanakkale Deniz Muharebeleri sona erdi.

Hiç bir seyyah (gezgin) Evliya Çelebi kadar bize, sadık objektif halinde geçmiş devirlerin çehrelerini iletmedi. O, kalemine pek yakışan mubalağa içinde bile, hakikatlerin arkasında koştu. Yandaki klişede gördüğümüz dağ yolundan, bir kervanın geçiğindeki heyecanı, Evliya kadar gönülden başka anlatanı bulamayız : Çünkü o, sadece gördüklerini, yaşadıklarını ve dinlediklerini iletti. İlâveleri, garnitür gibidir ve aslını sulandırmadığı bir LEZZET'tir, o kadar!..

Doğumunun 356 ncı Yıldönümünde:

EVLİYA ÇELEBİ

YAZAN : ZİYA HANHAN

Onyedinci Yüzyılın başlarında, Unkapanının Hacıkadın semtinde gösterişlice bir evin selâmlık dairesinde, ihtiyar denecek kadar yaşlı bir adam, sabırsızlık ve heyecanlar içinde bir müjde beklemekteydi. Bu zat, sarayın kuyumcu başısı Derviş Mehmet Zıllî adında bir Türk sanatçısıydı. Harem tarafında genç eşi, doğum sancıları içinde kıvranmaktaydı.

1611 yılı Martının 25 inci cuma günü beklenen müjde geldi. 77 yaşındaki yaşlı adamın, nurtopu misali bir erkek çocuğu dünyaya gelmişti. Bu çocuk, sonradan EVLİYA ÇELEBİ ismiyle dünya ölçüsünde şöhret yapacak ve Osmanlı tarihine on ciltlik bir "Seyahatnâme" hediye edecek olan **"Nedim-i âdem, seyyah-ı âlem, Evliya-yı bîriya"** idi.

Evliya Çelebinin doğumu ve yaşantısı, Osmanlı İmparatorluğunun duraklama ve gerileme zamanına rastlar. O, hayatı boyunca, altı padişahın saltanatını gördü. Bunlardan Sultan Mustafa'nın iki defa tahta geçtiği düşünülürse, seyyahımız tam yedi padişah devrini yaşamış sayılır. Bu padişahlardan ilki, Ayasofya karşısındaki meşhur altı minareli camii yaptıran 14. Osmanlı padişahı Sultan Ahmet'tir.

Evliya Çelebi Sultan Ahmed'in saltanatı devrinde doğmuş olmakla övünür. Bu övünmesine hak verdirecek sebep de şudur :

Dünyanın gerçek sanat abidelerinden biri olan Sultan Ahmet Camiinin süslemesine, Evliyamızın babası da, kuyumcu olarak katılmıştır. Seyyahımız bu olayı şöyle anlatır :

"Cami hareminin kıble kapısının - Tanrı hakkıyçün - bir diyarda misli yoktur. On iki arşın boyunda bir tunç kapıdır. Altın yaldız ustaları, ustalıklarını meydana koymak için, öyle sanatlı bir kapı yapmışlardır ki, gören gözler kamaşır. Bu harem kapısında merhum ve mağfur babam (Devriş Mehmet Zıllî) baş kuyumcu iken çalışmıştır. Rahmetlinin adı ve künyesi kapının üstündeki kitabede yazılıdır."

EVLİYA ÇELEBİNİN SOYU

Osmanlı Türklerinde Çelebi hakkında ilk ciddî ve bilimsel araştırmayı yapan, rahmetli Necip Asım'dır.

Necip Asım, geniş bilgili bir tarihçi, şuurlu bir Türk milliyetçisi olduğu halde, maalesef, incelemelerinde büyük ve bağışlanmaz bir hataya düşerek Evliya Çelebiyi ABAZA asıllı olarak göstermiştir. Filhakika üstad, İKDAM Gazetesinin 20 Muharrem 1314 (1898) tarih ve 701 sayılı nüshasında yazdığı ve telif ettiği (seyahatnamenin) birinci cildinin (D) sayfasına aldığı makalesinde :

"Evliya Çelebi, 1060 tarihinde Mesned-i sadarete kadar yükselen melek Ahmet Paşanın akrabasından ve Abaza cinsindendir." demek suretiyle büyük bir hataya düşmüştür.

Gerçi, Evliya'nın Melek Ahmet Paşayla akrabalığı vardır; fakat bu akrabalığı annesi tarafındandır. Bunu bizzat Seyyahımız :

"Sultan Murat kızı İsmihan Kaya Sultanın zevci olan Melek Ahmet Paşa, validemiz tarafından akrabamız olup..." demek suretiyle ayan beyan açıklamaktadır. Evliya'nın annesi, babasına göre çok genç olduğundan, bu kadıncağızın Derviş Mehmet Zıllî tarafından carîye olarak satın alındığı, sonradan nikâhlandığı bir Abaza kızı olması çok umulur. Çerkes ve Abaza kavimleri arasında ise akrabalık yedi göbek ötesine kadar uzamakta, hatta kimi zaman bir aşiret halkı öteki bütün aşiret halkıyla akraba sayılmaktadır. Gerçekte ise, Evliya büyük cedlerinin Hoca Ahmet Yesevî'ye kadar dayandığını çok kereler kaydetmiş ve büyük ceddinden **"Türk-i Türkân"** diye söz etmiştir. Gene kendi ifadesiyle, dedelerinin Kütahyadan geldiğini ve fetihten sonra İstanbul'a yerleştiklerini söylemektedir. Evliya'nın üçüncü göbekten dedesi Hasan Can ise, Yavuz Sultan Selim'in musahibiydi.

Bütün bunlar, Evliya Çelebinin yüzde yüz Türk olduğunu isbatlamağa yeter sanırız.

ŞAHSİYETİ

Seyyahımız, herşeyden evvel akılcı ve gerçekçi bir kişiliğe sahiptir. Zaman zaman köksüz rivayetlere dayandığı, bazen de mübalağaya kaçtığı olursa da, bütün bunları **"Hatası, günahı söyleyenin boynuna"** diye noktalamasını bilir. Duygu ve düşünce bakımından ilericidir. Onda, koyu yobazlığa rastlanamaz. Biraz alaycı, fazlaca zevk ve eğlence düşkünü bir kişidir. Meselâ, İstanbul meyhane ve bozahanelerini sayarken, yetmiş iki türlü şarap isminden söz eder ve sonra şöyle der :

"Tanrıya şükürler olsun şu saydığım içkilerden hiç birini ağzıma almadım. Ancak kutu bozasını, pirinç sübyesini, Kırım Maksimasını kullandım. Bu üç içki imamlar ve şeyhler tarafından da içilir. Ben de onlara uyarak içtim. Vücuda kuvvet verir, zararsız ve yararlı içkilerdir. Ne var ki, gezgin ve ahbap meraklısı bir adamım. Ahbaplarla, arkadaşlara ikram etmek için evimde bu içkilerin cümlesini bulundururdum. Ben, güzelle-

Evliya'nın devrinde fotograf, insanlar için bir meçhuldü. Fakat rüyasında Şefaat Ya Resul-Allah diyecek yerde, Seyahat ya Resul-Allah demesi, kendisini diyar diyar dolaştırdı amma, bizlere, fotoğraf kadar sadık levhalar ve tesbitler kazandırdı. İşte, O'nun anlattığı bir Kahire sokağı ki, tesbitlerini şekilleştirirseniz yukarıdaki klişe çıkar!..

rin gümüş hokkaya benzeyen ağzından "Dilber Dudağı" macunuyla gönlümü eğlendirirdim. Tenha yerlerde - dostun ve düşmanın haberi olmadan - Dilber Dudağıyla keyif ettiğim çok olmuştur. Babam da fırsat buldukça böyle yapardı."

Evliya, üç çeşit içkiden başka, bir de güzel kızların ikram ettiği **"Dilber Lebi Macunu İstimal"** eder ve bunu saklamağa lüzum hissetmezdi.

İlerici ve gerçekçi oluşunu bir misal ile izah edelim : Seyyahımız, bundan tam üçyüz elli sene önce akıl hastalarının müzikle tedavi edildiğini görüyor ve bu olayı özel bir dikkatle kitabına şöyle alıyordu :

"Sultan Fatih Tımarhanesi : Yetmiş oda ve ikiyüz hasta bakıcısı vardır. Hekimbaşısı bir dersiam (profesör) dır. Bir adam hasta olsa, buraya getirilip türlü ilâçlarla iyi ederler. Yatakları ipek, yastıkları altın işlemeli diba ve yorganları atlastandır. Geliri o derece çoktur ki, Hazret-i Fatih Vakıfnamesinde "Eğer mutbakta hastalara vermek için keklik, bıldırcın, turaç bulunmazsa, onlara bülbül, serçe ve güvercin verilsin" demiştir. Geliri bu derece ziyade bir hayır yeridir. Akıl hastalarını oyalamak, kederlerini dağıtmak ve onlara sağlık vermek için hastanenin (mıtrıban ve hanendegânı) yani, çalgıcıları ve şarkı söyleyenleri vardır."

ESERLERİ

Evliya Çelebi, eserlerini 10 cilt halinde telif etmiştir. Birinci cildinde yalnız İstanbul'dan bahseder. İkinci cildi ilk taşra gezisi olan Mudanya ve Bursadan başlayarak Trabzon, Abaza ili, Gürcistan seyahatini kapsar.

On cildi ayrı ayrı tafsil etmek çok yer tutacağından kısa kesmek için şöyle hülâsa edebiliriz :

Seyyahımız, Anadolu, Rumeliden başka Çek, Leh, Fransa, İsveç, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya, Danimarka, Almanya, Arabistan, İran, Rusya, Dest-i Kıpçak, elhasıl o zamanın coğrafyasınca bilinen bütün ülkeleri dolaşmış, Mısırla Yemen arasında bir kaç defalar ticaret gezisi düzenlemiştir.

Seyahatnamenin sonuncu cildi olan 10 uncu cildi, tamamen Mısıra ait olup, Evliyamızın buradan döndüğüne dair bir kayıt yoktur. Oysa ki, seyyahımız, ekser ciltlerinin sonunda **"Sağlık ve saadetle İstanbul'a döndüğünü"** kaydeder. Bu bakımdan Evliyanın Mısırda ölüp kaldığı kuvvetle umulmaktadır.

ÜSLÛBU

Evliya Çelebi, bütün gezilerini kendisine has tatlı bir dille anlatır. Biz burada, onun seyahata nasıl karar verdiğini çok az değiştirerek veriyoruz :

"Nice zamandır, "acap nasıl olur da âlemi temaşa ederim, kutsal topraklara, Mısır'a ve Şam'a ve Mekke'ye ve Medine'ye nasıl giderim" *diye düşünce içindeydim. Günlerden bir gün doğduğumuz evde öğle uykusuna yattım. Birden kendimi, Yemiş iskelesi yakınındaki "Ahi Çelebi" camisinde gördüm. Rüyada camiin kapısı açılıp içeri güzel yüzlü, heybetli adamlar girmeğe başladı. Hemen bunlardan birinin yanına gittim:* "Sultanım, kimlersiniz, isminiz nedir, nereye gidersiniz?" *diye sordum. Sorduğum adam:* "Ben Ebu Vakkasın oğlu Sââd'ım. Cennetle müjdelenmiş on kişiden biriyim ve okçular başıyım. Bu yanımdakiler cümle sahabelerdir. Azak tarafında Tatar askeri kâfirler elinde bunalmış, onlara yardım etmeğe gideriz." *dedi. Peygamberimizin geleceğini de müjdeledi. O arada cami kapısında bir nur çaktı, peygamberimizin, yüzünde nikabı, belinde kılıcı, sağ yanında Hazret-i Hasan, sol yanında Hazret-i Hüseyin olarak içeri buyurdu. Camiin içi nur iken nurun alennur oldu. Ebu Vakkas oğlu Saad, elimden tutup beni peygamberimize götürdü :*

"— Âşık-ı sadıkın, ümmet-i müştakın, Evliya kulun şefaat diler," dedi. Ben, mübarek elini öpmek için ileri vardım. Fakat mehabetinden şaşırdım. "— Şefaat ya Resulellah" diyeceğime şaşkınlıkla "Seyahat ya Resulallah!" *dedim. Efendimiz gülümsediler,* "sana şefaatı ve seyahatı ihsan kıldım," *buyurdular. Uykudan ağlayarak uyandım."*

İşte, büyük seyyahımızın gezisi bu güzel ve zarif rüya ile başlar.

Ölümünün 1682 lerde olduğu sanılmaktadır.

EN YAŞLISI... **Yukarıdaki klişede, ÜÇ Osmanlı şehzâdesini, Birinci Dünya Harbinde Çanakkale cephesini ziyaret sırasında, Ordu Kumandanı Vehib Paşa ile beraber görüyoruz. Sağda başta, Sultan Hamid'in oğlu Şehzade Abdurrahim, arkasında Abdülhalim Efendiler gözüküyor. Ortadaki sakallı zat, Ordu Kumandanı Vehib Paşadır. Sol başta, Sultan Murad'ın torunu Osman Fuad Efendi görülüyor. Arkasındaki, Ordu Erkân-ı Harbiyesi Miralay (Albay) İsmet Bey (sayın İsmet İnönü) dür.**

Eğer, bu sahifelerde, ikinci bölümünü sunduğumuz dikkatdeğer teşebbüs muvaffak olsaydı, solbaştaki Şehzade Osman Fuad Efendinin babası, Sultan Beşinci Murad'ın oğlu Selâhattin Efendi, Sultan Reşad'dan sonra tahta geçecekti. O da, 1917 sonunda öldüğüne göre, bugün Hanedan-ı Al-i Osman'ın en yaşlı şehzadesi olarak hayatta olan Osman Fuad Efendi tahta geçecekti.

İTTİHADÇILARIN SALTANAT MAKAMINDA DEĞİŞİKLİK TEŞEBBÜSLERİ VE NETİCESİ

YAZAN : CEMAL KUTAY

Osmanlı Hanedânının taht üzerinde verâset kavgalarının nizam altına alınması, Fatih Sultan Mehmed'in **Kanunname-i Al-i Osmân'ı** ile kesin hükümlerle önlenmişti. Gerçekteki tecellisi, **kardeş kanı dökülmesi'**ne imkân veren ve bunu meşrûlaştıran maddenin içyüzünde, **nizam-ı âlem** duygusunun derin ve ibretli felsefesi saklıdır: Fatih gibi, asla gaddar ve haşîn olmıyan, tam tersine, vicdan ve din hürriyetlerine olduğu kadar, ferdin hayatına değer vermiş devrinin en aydın cihângirinin öz kardeşlerin verâset iddialarından devleti masûn tutmak endişesiyle kanlarını mubah sayan hükmünü verirken, nasıl acı misallerin tesiri altında olduğuna, yaşadığı çağın kronolojik vak'aları şehadet eder...

Daha sonra, **evlâd-ı ekber**, yâni **büyük** çocuk tercihi hâkim olmuştur: Osmanlı sülâlesi iki defa, sönmek tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır: Dördüncü Murad ve Dördüncü Mustafa zamanlarında... Dördüncü Murad, üç erkek kardeşini Revan seferi dönüşü öldürtmüş, aklî muvazenesinin yerinde olup olmadığı çok zaman münakaşa mevzuu olan kardeşi şehzade İbrahim'den gayrı taht vârisi kalmamıştı. Ölümle neticelenen hastalığının en şiddetli zamanında, meşhur cellâdı Dûçe'ye İbraçim'i de boğmasını ferman etmiş, fakat valde Kösem Sultan, Hanedânın inkırazını düşünerek bu fermana şiddetle karşı koymuş, dermansız ve bitkin Sultan

Murad da birkaç saat sonra hayata gözlerini kapamıştı. Sultan İbrahim'in saltanatının ilk yılında çocuğu olması, Sarayı derin bir teessür içinde bırakmış, bir erkek evlâd için akla gelen bütün tedbirler alınmış, ve Sarayın içi Sultan ve Şehzadelerle dolmuştu... Nitekim, Sultan İbrahim'in sulbünden iki padişah geldi ve soy, öylece devam edebildi. Dördüncü Sultan Mustafa ise, amcası Üçüncü Sultan Selim'i şehit ettirdikten sonra, saltanat sahibi olabilecek bir tek kardeşi Şehzade Mahmut kalmıştı. Cevrî kalfanın fedakârlığı ile muhakkak ölümden kurtulan ve Alemdar Mustafa Paşanın Saraya girmesiyle tahta geçen İkinci Sultan Mahmud, kardeşi sabık Padişah Dördüncü Mustafayı boğdurunca, saltanatın tek vârisi olarak kalmış, fakat iki şehzadesi de, Abdülmecid ve Abdülâziz arkası arkasına tahta geçerek, Hanedan-ı Âl-i Osmanı, tahta çıkmıya lâyık şehzade olmamak sebebiyle vaki bir inkırazdan korumuşlardı.

Lutfi Efendinin tarihinde yer verdiğine göre, erkek şehzadelerin kalmaması halinde, kız çocukların, yâni Sultanların tahta niyâbet edebilmeleri ihtimali, Üçüncü Sultan Osman zamanında bahis mevzuu olmuş, fakat bu ihtimal üzerinde hiç durulmamıştı. Üçüncü Sultan Ahmetten sonra **kardeş katli** faciasına nihayet verilince de, Osmanlı Hanedanının tahta erkek vâris bulamamak gibi sebeble sönebilme ihtimali ortadan kalkmıştı. 1922 de Hanedan mensuplarının millî hududlar dışına çıkması kararı dolayısiyle sayıları tesbit edilen şehzade sayısının çokluğu, yabancı basında bile bahis konusu olmuştu.

BİR HAKSIZLIĞIN TELÂFİSİ MAZERETİ ALTINDA...

İttihad ve Terakki, Yusuf İzzettin Efendinin beklenilmiyen intiharı ile boşalan Veliahdlık makamına, Vahidettin Efendi yerine Sultan Murad'ın oğlu Şehzade Selâhattin Efendiyi getirmeyi arzulayınca, bu düşüncesinin umumî efkârda hiç yadırganmıyacak ve tasvib görmeyecek bir sebebe de bağlayıverdi: Sultan Murad, şahsından büyük hizmetler ve himmetler beklenen şahsiyet olarak tahta geçmiş, fakat doksan üç günlük bedbaht bir saltanattan sonra aklî muvazenesindeki illet yüzünden tahttan indirilmiş, kısa zaman içinde melekât-ı ruhiye ve akliyesine tamamen sahip olmuş, fakat, kardeşi Sultan İkinci Abdülhamid'in, tahta geçerken Mithat Paşaya verdiği sözünde durmıyarak tahta geçirilmemiş, Çırağan sarayına kapatılarak yirmi dört sene tam bir mahbes hayatı yaşamıştı. Amcası Sultan Abdülâzizle birlikte Avrupaya yaptığı seyahatte, Batı Saraylarının da şahsî değerleri üzerinde birleştiği ve gerçekten hürriyetçi, aydın, müsamahalı, bilgili, hassas ve sanatkâr ruhlu olduğu kadar, hazırladığı Kanunu Esasî'ye **(Ana - Yasaya)** bizzat koyduğu hükümler, ancak 1923 den sonra tatbik edilebilmiş olan Sultan Murad'ın hazin kaderi, halk vicdanında derin istirablara mevzu olmuştu. İkinci Meşrutiyetin ilânı ile beraber, bu mevzu üzerindeki yasaklar birden kalkınca çoğu mubalağalı olmakla beraber rahmetli Padişahın encamına dair yapılan neşriyat, halkın Sultan Murad'a sevgi ve saygısını derinleştirmişti. İşte bu hava içinde, rahmetli Hünkârın çileli hayatına iştirâk etmiş sevgili oğlu Selâhattin Efendinin, intihar eden Yusuf İzzettin Efendinin yerine veliahdlık makamına getirilmesi, hiç de yadırganmıyacak, tam aksine büyük bir tasvip görürken, işlenmiş hatanın kefareti de sayılacaktı. Mevzuu istikbalde , iktidar - saltanat münasebetleri bakımından ehemmiyetli mesele sayan İttihad ve Terakki erkânı, neticenin müsbet olacağı ümidiyle Sultan Reşad nezdinde ilk denemelerini yaptılar.

PADİŞAH TEREDDÜD EDİYOR...

Mahmut Şevket Paşanın şehadeti dolayısiyle, Damad Salih Paşanın idamını bile önliyemiyecek kadar iktidar önünde zebûn ve çaresiz gözüken Sultan Beşinci Mehmet Reşad, Hanedanın tahta geçme sisteminde bir değişiklik manasına telâkki ettiği teklife karşı mülâyim olmak şöyle dursun, ümid edilmiyen mukavemet gösterdi ve mevcud sistemin tebdili için ortada haklı gerekçeler bulunmazsa, bunun saltanat ailesi nez-

dinde dahi büyük tahriklere vesile olacağını söyledi. Padişahın şahsına karşı sevgi ve itimad duyduğu Mebusan Meclisi Reisi Halil Bey (Ahmetli Halil Menteşe) Veliahtlık makamının tabiî namzedi olan Vahidettin Efendinin şahsından bahsetmeden şu mucib sebebi ileri sürmüştü :

"— Memleket harbin içindedir ve bu hayat memat kavgasıdır. Saltanat ve Hilâfet Makamının yarınki sahibinde, bu harbi sonuna kadar götürme mükellefiyetinde olan iktidara karşı muhabbet ve itimad olmazsa, hayatî kararların tatbik kaabiliyeti esaslı surette zedelenir ve bundan memleket müteessir olur. Veliahdlık makamının Selâhattin Efendiye tevdii ise serir-i saltanatta olan Abdülmecid Han evlâtlarından torunlara intikali gibi, çok tabiî seyrini takip eder, sadece ikinci batın, yâni daha sonraki neslin bu tarihî vazifeyi ifasına mubaşeret olur. Vatanın muvacehesinde olduğu mühlik vaziyet önünde her türlü tedbir, tabiî şartların kıstaslarıyla ölçülemez. İttihad ve Terakkinin Saltanat ve Hilâfet makamına olan merbutiyeti de malûmdur."

Başmabeyinci Lûtfi Simavî Bey hatıralarında, Yusuf İzzettin Efendinin intiharından sonra valiahtlık makamı üzerinde bir dedikodu dolayısiyle Vahidettin Efendinin arkası arkasına saraya gelerek Padişah tarafından kabul edildiğini ve görüşmelerden birisinin sonunda Sultan Reşad'ın kendisine :

"— Ne garib şey... Kardeşler arasında bile hisler müşterek olmuyor... Ben uzun veliahdlık devremde Saltanat makamını ancak takdir-i ilâhî telâkki ettim. Veliahdlığımı da böyle düşündüm."

Sonra, odanın bir köşesindeki ve zaman zaman üzerine uzandığı sedîri işaret ederek :

"— Ah... Şuraya, her türlü gavail ve musibetlerden âzâde şöyle bir baş koyabilmenin saadetini müdrik olsalar veya bugün buna nail olabilmenin bahtiyârlığını bilseler, ihtiraslardan ne kadar masun olurlardı..."

Lûtfi Simavî Bey, Hünkârın bu sözlerinden evvelâ bir şey anlıyamamış, fakat daha sonra mevzuu öğrenince, Sultan Reşadın Vahidettin Efendi ile olan görüşmesinin safhalarını yakın dostu

NETİCESİZ İkinci Meşrutiyetin ilk iki yılının Mebusan Meclisi Reisi Ahmet Rıza Bey. **(İttihad ve Terakki iktidarı ile uzlaşamayınca, Âyan âzası olmuş, aktif politikadan çekilmişti. İttihadcıların, Vahidettin Efendi yerine Sultan Murad'ın oğlu Selâhattin Efendiyi veliahd yapma arzu ve teşebbüsleri karşısında, Vahidettin Efendinin eniştesi Damad Ferid Paşa vasıtasıyla mevzu ile alâkalanmış ve tavsiyelerde bulunmuştu. Vahidettin Efendi Altıncı Sultan Mehmet olarak tahta geçince İttihadcıların sukutu üzerine İzzet Paşadan sonra Sadrazam olmak ümidleri belirmiş, fakat Sultan Vahidettin kendisinin vaktiyle Jön-Türklerin lideri, İttihad ve Terakki'nin Reisi olması sebebiyle olacak, Tevfik Paşayı, Ahmet Rıza Beye tercih etmişti...)**

Halil Beyden dinlemiş, Sultan Reşad nezdinde yapılan teşebbüsü yenileri takip etmiş, fakat Padişahın tereddüdünü gidermek mümkün olamamıştı.

AHMET RIZA BEYİN ROLÜ

İkinci Meşrutiyet Mebusan Meclisinin ilk reisi ve Jön-Türklerin lideri Ahmet Rıza Beyle İttihad ve Terakki iktidarının arası, 1912 başlarında açılmış, Ahmet Rıza Bey yerini Halil Beye terketmiş, Padişah kendisini Âyan âzası yapmıştı. Çengelköyde oturan Ahmet Rıza Bey, Vahidettin Efendi ile

semt komşusu ve dosttu. Bu hadiseden sonra Vahidettin Efendinin İttihad ve Terakkiye karşı iğbirarı büsbütün artmış, hemşiresi Mediha Sultanın zevci Damad Ferit Paşa da Âyan Meclisinde âza olduğu için teşebbüslerin hukukî mahiyeti üzerinde fikrine güvendiği Ahmet Rıza Beyin düşüncesini öğrenmesini eniştesinden rica etmişti. Bir taraftan harbin aldığı istikamet, öte taraftan yaşlı ve yorgun Sultan Reşad'ın ölümü halinde Veliahd Vahidettin Efendinin saltanat makamına geçmesi hâlinde İttihad ve Terakki iktidarının sonu geleceğini bilen Ahmet Rıza Bey, istikbalin padişahı ile yakınlaşmak için bu müsaid fırsattan istifade etmiş ve mevzuu bizzat Padişahla görüşmesini Vahidettin Efendiye tavsiye eden de Ahmet Rıza Bey olmuştu. Hatıralarını, 1930 senesinde neşreden Ahmet Rıza Bey, bu mevzua kısaca temas ederek şöyle der :

"— İttihad ve Terakki, Sultan Reşad'ın ölümü halinde saltanat makamına Sultan Murad Merhumun oğlu Selâhattin Efendiyi geçirmek için teşebbüse geçmiş ve hadise şuyû bulmuştu. Bu arzunun sebebleri de malûmdu. Fakat Sultan Reşad muvafakat etmemiş, Vahidettin Efendinin de İttihadçılara iğbirarı artmıştı. O zaman, böyle bir değişikliğe kanunî ve mantıkî sebeb bulamamış ve alâkalıları ikaz etmiştim."

Talât Paşa kabinesinin sukutundan sonra iktidara gelen Ahmet İzzet Paşanın Sarayla olan ihtilâflar sebebiyle istifaya mecbur kalması, Ahmet Rıza Beyin sadrazamlığı için müsait zemin olmuştu. Artık, İttihad ve Terakki hayat sahnesinden çekilmiş olduğundan, son seneler içinde muhalefeti temsil etmiş şahsiyetler arasında, Ahmet Rıza Bey, hükûmet reisliği için en tabiî namzeddi. Fakat Sultan Vahidettin bir zamanlar İttihad ve Terakkinin Reisliğini yapmış Jön-Türklerin sabık liderinin mazisini hatırlamış olacak ki, sadrazamlığı kendisine emniyet ve emanet edemedi. Hatta Mustafa Kemal, Haleb'den geldiği zaman, kabine buhranını hallederek sadaret makamına en kuvvetli namzed telâkki edilen Ahmet Rıza Beyle bir hususî görüşme yapmış ve kendisini yakın günlerin sadrazamı havası içinde bulmuştu.. Anlaşılıyordu ki, Sultan Vahidettin, şahsiyeti üzerindeki münakaşaları bilen ve nefisini borçlu addedebileceği hiç kimse ile iş görmek niyetinde değildi.

NE OLABİLİRDİ ?

İttihadcıların teşebbüsleri muvaffak olsa ve veliahdlık makamına Selâhattin Efendi gelerek, 1917 de tahta geçmiş olsa idi iç politikada nasıl bir değişme olabilirdi ?

Belki, Talât Paşa istifa etmez ve mütarekeyi yapabilecek bir intikal kabinesi kurulması zaruret olduğu zaman, İttihadcıların mutedil unsurlarından kurulu bir hükümet mes'uliyeti alırdı. Bu takdirde Millî Mücadelenin Saray ve Bab-ı âli'den bilhassa Damat Ferit Paşa hükümetleri devrinde gördüğü sert ve haksız karşıkoyma bahis konusu olur muydu?

Sultan Vahidettin, mevzuu hayatının sonuna kadar unutmamış, Sultan Muradın torunu ve Selâhattin Efendinin oğlu olup, Trablusgarpda, gerçekten büyük bir başarı ile savaşan ve kendisinden burada müstakil bir devlet kurmasını başta Şeyh Sünnûsi olarak ileri gelenlerin istediği Osman Fuad Efendi (Paşa) dan mücadeleyi hemen bırakarak İstanbul'a gelmesini istemişti. Osman Fuad, hem İtalyanları, hem İngilizleri Trablusgarpden kovmuş, Mısır hududuna kadar dayanmıştı. Alman denizaltılarının üslendiği ve Alman donanmasının silâh ve mühimmat bakımından uzun zaman mukavemeti mümkün kılacak şekilde silâh ve malzeme yığınağı yaptığı Trablusgarb, müdafaa imkânsızlığından ve savaş yenilgisinden değil, Osman Fuad'ın, amcası Padişah Vahidettin'in kesin ve asabî ısrarı üzerine mücadeleyi bırakmasıyla İngilizler ve İtalyanlar tarafından işgal edilmişti.

Vahidettin Efendinin yerine veliahd, dolayısiyle Padişah yapılmak istenilen Selâhattin Efendi de, 1918 de ölmüştü. Yerine oğlu Osman Fuad Efendi Padişah olacaktı. Bugün de hayatta olan ve Osmanlı Sülâlesinin en yaşlı ferdi bulunan Osman Fuad Efendi Padişah olsaydı, Hanedan-ı Âl-i Osman bu şekilde mi memleketi terkederdi?

Çeşme deniz faciası, Bahriye tarihimizin acısı unutulmıyan hatıralarından birisidir. Ne ibret ve esef mevzuudur ki, bizim mağlûbiyetlerimizin hemen hemen hepsinde ihmaller, gafletler, basiretsizliklerin tortusu görünür. Çeşme Deniz faciasında da, bu unutulmaması şart kusurumuz elemli gerçek olarak, bugünün ve yarının Türk nesillerine seslenir, durur...

Yandaki klişede Çeşme Deniz Savaşını temsil eden krokiyi görüyoruz. Bir başka acı hakikat de, bu krokinin bile DÜŞMANLARIMIZ tarafından hazırlanmış olmasıdır!..

ÇEŞME
Deniz Faciası
ve
CEZAİRLİ GAZİ HASAN PAŞA

Yazan: **NAZMİ SEVGEN**

30 ekim 1757'de Sultan Üçüncü Mustafa (1757 - 1774) tahta çıkmış, 8 ekim 1768 yılında da Lehistan'ı himaye için Rusya'ya sefer açılmıştır. Bu sefer sırasında, evvelce İkinci Katerina'nın Mora'ya gönderdiği papas kıyafetindeki tahrikçilerin Türklere karşı hazırladıkları Mora isyanını desteklemek üzere hazırlanan bir Rus filosu Akdeniz'e hareket etmiştir. Filo ile içindeki Rus askerleri çariçenin dostlarından Kont Alexis Orloff'un kumandasında bulunuyordu. Kardeşi Theodore Orloff ile amiral Spiridov da yardımcıları idi. İngiltere'ye uğrayan Rus filosuna, amiral Elphinston kumandasında bir İngiliz filosu da iltihak ettikten sonra birleşik donanma Cebel-i Tarık yolu ile Akdeniz'e girmiştir.

Rusların bu teşebbüsü, İstanbul'daki Fransa sefiri Kont de Saint Priest tarafından Osmanlı hükümetine bildiril-

Krokideki İşaretler

I — 6 temmuz savaş gününde Türk donanması.

II — Aynı günde Rus donanmasının vaziyeti.

III — 7/8 Temmuz gecesi limanın ağzını kapayan Rus donanması.

IV — Aynı gece Çeşme limanında Türk donanması.

V — Çeşme kasabası ve kalesi. Kale önünde sıralanmış beyaz renkli ticaret gemileridir.

mişse de, Mora'da hazırlanmakta olan isyandan haberi olmayan hükümet, Rusların Akdeniz'de bir istinad noktaları olmadığını söyliyerek haberi ciddi olarak telâkki etmemiştir. Garp Cezâyiri beylerbeyinin, 27 parçadan mürekkep bir Rus donanmasının Minorka adasındaki Port Mahon limanına, Patrona Cezâyirli Hasan Beye, onun da sadaret kaymakamına bildirmesi dahi hükümeti gaflet uykusundan uyandıramamıştır.

RUSLARLA RUMLAR ELELE

Rus donanmasından ayrılan amiral Spiridov kumandasındaki yedi gemilik filo, 1770 yılı şubatının sonlarına doğru Mora yarımadası kıyılarına yanaşmış, Kont Orloff tarafından karaya çıkarılan 500 Rus askeri, 50 bin miktarında olan Mora âsilerine katılmıştır. Bu suretle Koron, Modan, Navarin, Patras, Anabolu, Kalamata, Isparta ve saire gibi Mora'nın mühim merkezleri, Ruslarla müttefikleri olan Rumların taarruzuna uğramış, Isparta'da küçük Türk çocukları minarelerden aşağı atılmıştır.

Mora'yı terkeden 24 büyük ve birçok küçük gemiden mürekkep olan Rus donanması Akdeniz'e açılmış, artık hadiseden haberdar olan Osmanlı hükümeti de 20 - 25 parça gemiden kurulu bir filoyu Kaptan-ı Deryâ Hüsamettin Paşa kumandasında mukabil tedbirleri almak üzere Akdeniz'e sevketmiştir. Hüsamettin Paşa, filonun bir kısmını Sakız ve civar adalara bıraktıktan sonra ancak 10 gemi ile Mora kıyılarına gelmiştir. Gemilerden dördü Anabolu kalesine asker ve mühimmat çıkarmaya başladığı zaman geri kalan 6 gemi, Rus hizmetindeki İngiliz amirali Elphinsto'ın taarruzuna uğramış, gemilerden beşi geri çekilmiş, Kapdâne (amiral) gemisine kumanda eden ve sonra Cezâyirli Gazi Hasan Paşa ünvaniyle Kaptan-ı Deryâ olan Hasan Bey tek başına döğüşe döğüşe Anabolu kalesine çekilmiştir. Rusların "üç anbarlı" bir gemisini de batıran Hasan Beyin bu deniz savaşındaki kahramanlığı düşmanları bile hayrette bırakmıştır. Düşman donanması, bu mağlûbiyetten sonra Gerigo (Çuka) adasına sığınmak mecburiyetinde kalmıştır.

Donanmanın büyük kısmiyle birleşen Hasan Bey, düşmanın takip edilmesinde ısrar etmişse de, Hüsamettin Paşa, bazı sebepler ileri sürerek teklifi kabul etmemiştir.

Bu sırada Mora'daki Osmanlı harekâtı gelişmekte olduğundan karaya çıkarılan Rus askerleri, âsi Rumları kendi başlarına bırakarak gemilerine dönmüşler, bunun üzerine Rus ve İngiliz amiralleri, Türklerden intikam almak sevdasına düşmüşlerdir. Bu sırada Türk donanması Sakız adasına çekilmiş bulunuyordu. Sakız adasiyle Çeşme karşı karşıyadır. Sakin havalarda, sabahleyin Sakız'da öten horozların sesleri Çeşme kıyılarından işidilir. Bu derece birbirine yakındırlar.

FACİADAN BİR GÜN EVVEL

Alexis Orloff, Spridov ve Elphinston kumandasında üç filodan mürekkep düşman donanmasiyle Türk donanması arasında 6 temmuz 1770'de Çeşme'nin kuzey kıyılarında dört saat süren bir deniz savaşı başlamıştır. Krokide görüleceği gibi bu savaş sırasında, düşmanın karaya çıkarma yapması ihtimaline binaen, donanmanın bulunduğu kıyıda önde bir süvari kıt'ası, arkada çadırlarla temsil edilen bir piyade topluluğu mevzi almış bulunmaktadır. Savaş sırasında amiral Spridov'ın gemisi, Cezâyirli Hasan Beyin kumandasındaki kalyona yanaşarak yakmıya teşebbüs ettiği sırada Hasan Bey, birkaç çarmıh halatını kestirmiş, her halata salıncak gibi 2 - 3 Türk levendi yapışıp, kendisi başta olmak üzere 30 kişi düşman gemisine atlamışlardır. Bu sırada korkularından çanaklığa çıkmış olan Rus neferlerinden birinin kurşunu ile yaralanan Hasan Bey, bunu maiyetine sezdirmemiş, bir müddet daha çarpıştıktan sonra kendi kalyonuna geçmiştir.

Rus askerleri, korku ve telâş ile kendi cephaneliklerini ateşlemişler, ateş Türk kalyonuna sirayet ederek, her iki gemi de yanmaya başlamıştır. Hasan Bey, yatağanını ağzına alarak bir kısım leventlerle denize atlamış, eline geçirdiği bir ağaç parçasiyle kıyıya doğru yüzmekte iken hadiseyi kenardan gören bir kayıkla kurtarılmıştır. Aynı zamanda

FACİADAN SONRA...

Mes'ullerinin gerçek yüzü, denizcilik tarihimizin incelenmiye değer hadiselerinden olan Çeşme Deniz Faciasının cereyan ettiği 7/8 temmuz 1770 tarihinin ferdâsında, 8 temmuz 1770 sabahı Çeşme limanında görülen Türk donanması enkazı.

denize atlamış olan Alexis Orloff ile Spridov kendi askerleri tarafından kurtarılmışlardır.

Yangının kendi gemilerine sirayetinden korkan Riyâle kumandanı Cafer Bey, Çeşme limanına sığınmış, onun hatalı hareketi, diğer Türk gemilerinin kendisini takip etmelerine, Çeşme limanını doldurmalarına sebep olmuştur. Şemdani tarihi hadiseyi şöyle anlatıyor:

"Bu Cafer kaptan Akdeniz'in her mevkiini delik deşik, köşe - beköşe bilir. Elbette cay-i selâmet olmasa limana duhul etmezdi diyerek birbiri ardınca cümlesi limana dahil oldular". 326. s.

DONANMAMIZ NASIL YAKILDI?

Türk donanmasının yanlış hareketinden istifade eden İngiliz amirali Elphinston, 7 - 8 temmuz 1770 gecesi, bir İngiliz subayının kumandasında sevkettiği iki ateş gemisinin attıkları kundaklarla, Çeşme limanında üstüste duran Türk donanmasında müthiş bir yangın çıkartmış, infilâklar birbirini takip etmiştir. Yangın karaya da sirayet ederek Çeşme kasabası ve kale yanıp yıkılmıştır. Türk donanmasından sağlam kalan bir gemi de düşman tarafından zaptedilerek götürülmüştür.

Tarihlerimizde Çeşme deniz faciâsı diye anılan savaş, bu acıklı akibetle sona ermiştir. Şimdi Çeşme kalesi önündeki meydanda, şehitler adına dikilen mütevazi bir sütun, bu hazin sonucun yegâne nişanesidir.

Faciadan sonra birleşik düşman donanması 10 temmuz 1770 günü Limni adasını muhasara etmiş, 60 gün süren kuşatmadan sonra ada teslim olmak kararını vermek üzere iken, Cezâyirli Hasan Bey, Çanakkale halkından ve kalyonculardan temin ettiği 800 kişilik bir kuvvetin başında olarak alelacele tedarik ettiği derme - çatma nakil vasıtalariyle Limni'nin kuzeyinde Yüzbaş mevkiine çıkarma yapmış, kale düşmeden yetişerek ani bir baskınla Rusları gemilerine kaçmaya mecbur etmiş, kaleyi kurtarmış, düşmandan yedi top zaptetmiştir (17 ekim 1770).

Bu harikulâde muvaffakıyet üzerine Cezâyirli Hasan Beye "Gazi" ünvanı ile beraber Kaptan-ı Deryâ'lık tevcih edilmiştir. Çeşme faciâsı çok acı olmasına rağmen bize, kalbi vatan ve vazife sevgisiyle çarpan bir insanın tek başına neler yapmaya muktedir olabileceğini göstermesi ve isbat eylemesi bakımından imtisâle değer bir levha çizmiş bulunmaktadır. Anlayanlara ve bunu örnek almak isteyenlere ithaf etmek istiyoruz bunu...

Koca Türk tarihi, böyle nice kahramanlık vak'alariyle bezenmiş bulunmaktadır. Bunları, sonsuz hazinemizden bulup çıkarmak, bugünkü nesle bir ibret ve imtisâl levhası olarak sunmak vazifemizdir.

NAPOLEON'UN ELBE ADASINDAN KAÇIŞI

Macera filmlerini hatırlatan bu kaçıştan sonra Napoleon 100 gün daha saltanat sürmüştü.

NAPOLEON tam yirmi beş yıl bütün Avrupa'yı titrettikten, birçok hükümdarları dize getirdikten sonra başta İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya olmak üzere yedi Avrupa Devletinin kendisine karşı kurduğu Altıncı Koalisyonun ordularına 1813 te Leipzig'de yenilmişti. Bunun üzerine Müttefikler Fransa'yı işgal etmişler; tarihe "Fransa Seferi" adı altında geçen çarpışmalara rağmen Paris'e girmişlerdi. Senato tarafından iskat edilen Napoleon, Fontainebleau (Fontenblo) da tahtından vazgeçmek zorunda kalmış, 26 Nisan 1814 te Elbe adasına çekilmişti. Aradan birkaç ay geçince, 26 Şubat 1815 te yanında bin askerle Elbe adasından gizlice kaçıp Güney Fransa'daki Juan körfezinde karaya çıkmış, 20 Mart 1815 te Paris'e girmişti. Kendisinin yerine tahta çıkan Kral XVIII. Louis ise bir gece evvel bu şehirden ayrılmış bulunuyordu. Bütün bu dramatik olayların yıldönümlerine rastlıyan bu günlerde, Fransız tarihçisi M. de NORVIN'den özetlenerek alınan aşağıdaki yazı size, bunların heyecanını bir kere daha yaşatacaktır.

31 Mart 1814 günü öğle üzeri Rusya Çarı I. Aleksandr ile Prusya Kralı III. Friedrich - Wilhelm, Koalisyon Ordularının Başkumandanı Prens Von Schwarzenberg ile birlikte Paris'e girmişlerdi. Böylelikle tam yirmi beş yıllık savaşlardan sonra, can düşmanları Napoleon'un başkentini muzafferane işgal etmiş oluyorlardı.

Müttefikler zaferi kazanmışlardı ama buna inanamadıkları için şaşkın bir haldeydiler. Parisliler ise yaslı bir sessizliğe gömülmüş bulunuyorlardı. Napoleon Fransa tahtını işgal ettiği sürece herbiri bir yana sinmiş olan Fransız kralcıları hemen meydana çıkarak, kurtarıcı saydıkları işgal ordularını selâmladılar: **"Yaşasın Bourbon hanedanı ! Yaşasın kurtarıcı ordular!"** diye bağırdılar, krallığın yeniden kurulmasını Çar Aleksandr'dan istediler. Bunu, müttefik ordularının Champs - Elysées (Şanzelize) de üç buçuk saat süren geçit resmi takibetti. Sonra Prusya Kralı ve Rus Çarı Napoleon'la ve onun ailesine mensup herhangi bir kimseyle barış müzakereleri yapmıyacaklarını bildirdiler.

NAPOLEON YENİDEN SAVAŞMAK İSTİYOR

Ara yerde Napoleon da 31 Mart 1814 te Fontainebleau (Fontenblo) ya gelmiş bulunuyordu. 1 Nisandan itibaren ordusunu yeniden teşkilâtlamak için hareket geçmiş, 2 Nisanda yeni bir savaş için plânlarını hazırlamağa başlamıştı. 3 Nisanda Muhafız Kıtalarını teftiş etti. Napoleon'un bu emektar askerleri Paris üzerine yürümeğe, düşmanla yeniden savaşmağa hazırdılar. Fakat Müttefiklerin ağır basmaları karşısında Napoleon 4 Nisan 1814 te Fontainebleau'da tahttan oğlu lehine vazgeçtiğine ve İmparatoriçe Marie-Louise'i naip tayin ettiğine dair bir belge imzaladı.

Bunlar olup biterken Paris'te geçici

Konsül devrinden önce Avrupa'nın dört tarafına fetihler seferi yapan kuvvetlerinin başında...

bir hükümet kurulmuş bulunuyordu. Müttefikler Napoleon'un tahttan şarta bağlı olarak değil tamamen feragat etmesini ve kendileri tarafından tayin edilecek bir yere gidip oturmasını istediler. İlkin Korsika'nın ve Korfu'nun sözü geçmişti ama sonradan bu yer, Elbe adası olarak tesbit edildi. Beri yandan Napoleon'a sadık kıtalar da yer yer ya hiyle ile, ya zorla silâhsızlandırıldı.

"ÖLÜM BİLE BENİ İSTEMİYOR ARTIK!"

6 Nisanda Fransız Senatosu, ihtilâl sırasında kafası kesilip idam edilen XVI. Louis'nin küçük kardeşi Kont de Provence (Provans) ı XVIII. Louis adı ile Kral ilân etti. Bu şartlar altında da Napoleon 11 Nisan 1814 te tahttan kayıtsız şartsız vazgeçtiğini bildiren yeni bir belge imzaladı. Bunun üzerine Müttefiklerle Napoleon arasında bir anlaşma yapıldı. Söylendiğine göre bu sırada Napoleon, canına kıymağa da kalkıştı. Fransız ihtilâlinin kanlı "Tethiş" dönemi sırasında Canabis adındaki ünlü hekim, dostlarını giyotinin korkusu içinde yaşamak azabından kurtarmak üzere bir zehir icad edip bunlara dağıtmıştı. Napoleon da bu zehiri tedarik e-

ğip içti ama bünyesinin kuvveti sayesinde ölümden kurtuldu: **"Azrail bile beni istemiyor artık!"** dedi.

İmzalanan anlaşma gereğince Napoleon'la İmparatoriçe Marie - Louise ve İmparatorluk ailesinin bütün üyeleri sıfat ve ünvanlarını muhafaza ediyorlardı. Elbe adası bağımsız bir toprak olarak Napoleon'un hükmü altına giriyor, kendisine yılda iki milyon franklık gelir bağlanıyordu. Ayrıca, şahsî muhafız olarak maiyetine 400 asker verilmekteydi.

NAPOLEON'UN ÖMRÜNDE İLK DEFA AĞLAYIŞI

16 Nişan 1814 te Avusturya İmparatoru II. Franz, kızı Marie - Louise ile torununu - yani Napoleon'un oğlunu - Viyana'ya göndertti. 20 Nisan 1814 te Napoleon Fontainebleau'da kendisine sadık muhafız kıtalarına gayet heyecanlı bir şekilde veda etti. Yanındakiler onun ömründe ilk defa ağladığını gördüler. Generaller, subaylar, çeyrek yüzyıl boyunca kumandanlarının emrinde zaferden zafere koşmuş haşin, merd askerler de ağlıyorlardı. Düşük İmparator sürgün yolunu tutmak için o gün bir kaç kişilik maiyetiyle arabaya binerken, XVIII. Louis de mülteci sıfatiyle bulunduğu İngiltere'de, Fransa Kralı olarak resmen ve törenle Londra'ya geliyordu. Gerçekten, yeni Fransa hükümdarına Fransa'yı veren, İngiltere olmuştu !

Napoleon yol boyunca bazen alkışlanarak, bazen Kralcılar tarafından yuhalanarak, hatta ölüm tehlikeleri atlatarak nihayet Elbe adasına gitmek için Saint - Rapheau (Sen Rafo) limanından gemiye bindi. Talihin garip cilvesidir : On dört yıl önce Mısır'dan dönerek yine bu limanda karaya çıkmış, Paris'e gitmiş ve iktidarı ele alıp sonunda İmparator olmuştu!

SÜRGÜN YERİ OLAN ELBE ADASINA VARIŞ

Bir İngiliz firkateyni düşük İmparatoru alıp yola çıktı ve 3 Mayıs 1814 günü akşam saat altıda Elbe adasının merkezi olan Porto - Ferraio'ya ulaştı. Napoleon 1814 yılının Mayısından 1815 yılının Şubat sonlarına kadar burada oturacaktı.

Belediye Başkanı gelip İmparatoru selâmladı, kendisine şehrin anahtarlarını verdi. Belediye Dairesi de Napoleon' un sarayı oldu. Katedralde bir âyin yapıldı ve Napoleon, altı ay sürecek olan yeni "saltanatına" başladı. Her zaman olduğu gibi, burada da boş oturmadı. Maden işletmelerinin verimini arttırdı, ağaçlar diktirdi, binalar yaptırdı, birçok kimselere iyilikler etti. Annesiyle kızkardeşi kalkıp onun yanına geldiler. Napoleon bir yandan da Fransa'da olup bitenleri dikkatle takip ediyor, adanın sarp tepelerinde yolunu şaşırmış bir kartal gibi âvâre dolaşarak sanki Fransa' ya giden yolu ararcasına, gözlerini denizin enginliklerinden ayırmıyordu.

ELBE'DEN FRANSA'YA KAÇIŞ HAZIRLIKLARI

Kendisini düşük bir hükümdar saymıyor, zaten Fransa da onu öyle bilmiyordu. Fransa'dan hiç bir haber aldığı yoktu. Ancak adaya gelen yabancı yolcular kendisine de, ada halkına da anavatandan kaçak olarak haber getiriyorlardı.

Napoleon Fransa'da yeni rejimden hiç kimsenin memnun olmadığını artık öğrenmişti. Bir ara kulağına bazı söylentiler de çalındı: Düşmanları kendisini Elbe adasından aldırtıp Okyanus' un enginliklerindeki Sainte - Hélène (Sent Elen) adasına sürgüne göndereceklerdi. İşte o zaman kesin kararını verdi: Elbe'den kaçmayı, çeyrek yüzyıl boyunca bunca ülkeyi fethettikten sonra bu sefer de Fransa'yı fethetmeyi tasarladı.

Artık gözden düşmüş olan birçok eski Fransız subayları kaçıp kaçıp Elbe'ye geliyorlardı. Napoleon onlara da danıştıktan sonra gizlice Napoli'den cephane, Cezayir'den silâh, Cenova'dan nakliye gemileri satın aldırttı. Çok geçmeden kaçmağa hazır hale geldi. Yanında bin kişilik bir kıta vardı. Ayrıca yüz kişilik bir Lehli hafif süvari kıtasına da sahip bulunuyordu.

HİÇ KİMSE NEREYE GİDİLECEĞİNİ BİLMİYOR

Bütün bu askerler gizlice yol hazırlıklarını tamamladılar, hareket işareti-

ni beklediler. 26 Şubat 1815 günü akşamın saat altısında bir top patladı ve yola çıkma zamanının gelmiş olduğu böylece bütün bu insanlara anlatılmış oldu. Napoleon 26 Şubat gününü mahsus seçmişti. Çünkü o gün İngiliz garnizonunun kumandanı İtalya'daki Livorno şehrine gitmişti. Napoleon da bütün şüpheleri dağıtmak için, ikametgâh olarak kullandığı Belediye Sarayında bir eğlenti tertiplemişti. Annesiyle kızkardeşi misafirleri ağırlarken o da kimseye görünmeksizin savuşup gitti. "Inconstant" adlı yelkenliye bineceği sırada: **"Zarlar atıldı artık!"** dedi.

Bu gemide yirmi altı top vardı, Napoleon'la birlikte dört yüz humbaracı askeri de taşıyordu. Ayrıca altı küçük gemi daha vardı ki, böylece Napoleon'un ufak filosu yedi gemiden meydana gelmiş bulunuyordu. Çok geçmeden ada gözden kayboldu. Napoleon'un eski generallerinden Bertrand ile Drouot hariç, kimse nereye gidildiğini bilmiyordu. Herkes İtalya'ya gidildiğini sanmaktaydı.

BÜTÜN GEMİ HALKI BEYANNAME YAZIYOR

Bir saatlik yol gidildikten sonra Napoleon humbaracı askerlere: **"Fransa'ya gidiyoruz! Paris'e gidiyoruz!"** dedi. Onun bu sözleri: **"Yaşasın Fransa! Yaşasın Napoleon!"** âvâzeleriyle karşılandı.

Fakat bir ara rüzgâr ters yönden esmeğe başladı. Ertesi sabah şafak sökerken küçük filo topu topu altı fersah (tahminen on sekiz deniz mili) yol almıştı. Her yanda da İngiliz ve Fransız gemileri kol geziyorlardı. Denizciler: **"Geri dönelim!"** dediler ama Napoleon aldırmadı. Yakalanırsa çarpışmağa kararlıydı. Akşamüstü iki firkateyn göründü. Daha sonra "Zephir" adlı Fransız gemisi gelip Napoleon'un gemisini bordaladı. Herkes bir yere gizlendi. Fransız gemisinden **"Napoleon ne yapıyor?"** diye sordular. Napoleon'un kendisi alaca karanlıkta buna: **"İyidir!"** diye cevap verdi. 28 Şubatta kafile bir başka gemiye daha rastladı ama o, küçük filoyu farketmeden geçip gitti.

Napoleon bütün gemi halkını seferber etmiş, Fransa'da karaya çıkınca dağıttıracağı beyannameleri kopye ettiriyordu. Herkes eline kalemi almış, harıl harıl yazı yazıyordu. Görülecek manzaraydı bu.

Küçük Napolyon dünya kürresi önünde. (Yetişme çağındaki hassasiyetini vatanına Fransa tarihinin dünya yüzündeki en geniş sınırlı devletini kazandırarak isbat ve tatbik etti...)

JUAN KÖRFEZİNDE KARAYA AYAK BASIŞ

Nihayet 1 Mart günü ufukta Fransız toprakları göründü. Napoleon da Juan körfezinde karaya ayak bastı. Bu olayın Mart ayına rastlamasını hayra alâmet sayıyordu: Mart ayının kendisine uğur getirdiğine inanırdı çünkü... Ondan sonra kafile yola çıktı. Yirmi fersahlık devamlı bir yürüyüşle Napoleon ve yanındakiler 2 Mart günü akşamı Cerenon köyüne geldiler. İmparator 3 Mart gecesini Bareme'de, 4 Mart gecesini Digne'de, 5 Mart gecesini Gap'da geçirdi. Gemide hazırlattığı beyannameleri burada matbaaya verip bastırdı. Bunlar çabucak Fransa'nın her yanına yayıldı, halk Napoleon'un sürgünden Fransa'ya dönüşünü büyük sevinç gösterileri ile karşıladı.

Krallık rejimi, iktidara geçişini takip eden kısa süre içinde kimseyi memnun edememişti. Mecburî askerlik kanunu ile bazı vergi kanunları, zaten sıkıntıda olan halkı büsbütün Krallık aleyhine çevirmiş bulunuyordu. Bu yüzden Napoleon Fransa'ya, tam kendisine elverişli bir hava esmeğe başladığı sırada dönmüş bulunmaktaydı.

NAPOLEON İÇERİ,
XVIII. LOUIS DIŞARI !

6 Martta Napoleon Gap'tan Grenoble'e gitti, büyük bir coşkunlukla karşılandı. Burası, yol boyunca uğradığı ilk büyük şehirdi. Askerin de, sivillerin de kendisine gösterdikleri iyi kabul, Napoleon'a cesaret verdi. Burada iki gün kalıp birçok şahsiyetlerle, resmi makamlarla temaslar yaptıktan sonra 8 Martta Paris'e gitmek üzere yola çıktı.

Bu arada Kral XVIII. Louis telâşlanmış, Resmî Gazete'de bir emirname yayınlayarak Napoleon'un Fransa'ya geldiğini ve kanundışı ilân edildiğini bildirmişti. Beri yandan Napoleon'un eski mareşallerinden Ney'in emrine bir ordu vererek onu, sabık hükümdarın yolunu kesmekle görevlendirmişti.

Fakat Ney de askerleriyle birlikte Napoleon'dan yana geçince artık onun önünde hiç bir engel kalmadı ve 20 Mart 1815 günü akşamın saat dokuzunda Napoleon, askerlerle halkın çılgınca sevinç gösterileri arasında Fontainebleau kapısından Parise girdi. Kalabalık onu omuzlarda taşıyarak Tuileries sarayına götürdü.

Bu işler olup biterken Kral XVIII. Louis ile ailesi Paris'ten Lille'e gitmiş, oradan Belçika'daki Gand şehrine geçmişti. Napoleon'un bu şartlar altında başlıyan ikinci saltanat dönemi ancak yüz gün sürecek; Waterloo'da Müttefik ordularına tekrar yenilişi üzerine kesin olarak son bulacaktı.

Kendisi de bu sefer tekrar Elbe'nin değil, Sainte - Hélène adasının yolunu tutacak, ölümüne kadar bu çorak adada sürgün olarak yaşıyacaktı...

Çeviren : Samih Tiryakioğlu

Yüksek Kalite, Ucuz Fiat,
Sevdiğiniz Renk ve Desen

Yalnız

SÜMERBANK

Mağazalarında

Zarif Biblolar, Vazolar,
Porselen Takımlar

SÜMERBANK'ta

Zevkini ve Kesesini Düşünenlerin
Uğrayacakları Yer : Daima

SÜMERBANK

Mağazalarıdır.

Tasarruflarınızı Verimli Hale Getirmek

SÜMERBANK'a

Para Yatırmakla Mümkündür.

SÜMERBANK

Tarih — 229

Basın : 2466 — A — 12293

HER TÜRLÜSÜ İLE...

Bizim tarihçilerimizin basılı olanlarından çok basılmamış *olanlarının NOT'ları üzerinde durmak gerikir: BASILI olanlar, sahibleri için ya* lûtuf *veya* kahır *getirmişlerdir: NOT halinde olanlar ise, vicdanlarını muhafaza ederler... Sadece vicdanlarını değil, İslâmiyetin kişiye en büyük lutfu olan "—* ALLAH İNDİNDE NEFSİNİ MÜDAFAA ve TEMİZE ÇIKARMA DUYGUSU..." *nu korurlar. Allah indinde kul'luğun en büyük günahı, gayrının hayrına ve hakkına olan tasalluta rıza göstermektedir. Fıkıh şöyle der: Küfre rıza küfür, mâsiyete rıza mâsiyet'tir. Kısacası, bir fenalığa bilerek ses çıkarmıyorsanız, o kötülüğü işliyenle ortaksınız!..*

★ ★ ★

Cevdet Paşa da bizlere, basılı ciltlerinden başka Tezâkir'*ini bıraktı : Kendisinden sonra ele alınsın diye... Bir kısmını da, kızı Fatma Aliyye Hanıma emanet etti: Gerçek emekle yetiştirdiği kızının eseri olan* CEVDET PAŞA ve ZAMANI *adlı hatıraları, o mütevazı hacmı içinde Tarih-i Cevdet'te olmıyan, olamıyan sayısız gerçekleri derlemiştir: Artık hayatta olmıyan Cevdet Paşaya da, hiç kimse "— Neden bunları yazdın? Nasıl cesaret ettin? Bu günahta senin hissen yok mu?" diye sormak imkânına sahip de değildir!..*

Ve, Cevdet Paşa için de, tek endişe nefsini müdafaa'*dır artık...*

★ ★ ★

İşte, böyle itiraflar safhasında Cevdet Paşa, Sadrazam Rum dönmesi Ali Paşanın, Yıldırım Bayazıt'ı, işrete, yabancı kadına, mücevher iptilâsına, gösterişe, harem zevkine, ve en kötüsü, dünya gururuna *nasıl alıştırdığını yana yakıla anlatır da şöyle hükme varır :*

"— Ol suretle Padişah-ı Cihan ile tebeası arasına havâs ve bedegânın saf tuttuğu kalın duvarlar inşa edilmiş ve hükümet-i Osmaniyede hükümran olan adl-ü hakkaniyet kaybolup, hadisatın eşkâlini işbu havâs ve bedegân kendi menfeatlerine mutabık inşa eylemiye başlamış idiler.."

★ ★ ★

Ve, Cevdet Paşaya göre, Aksak Timur önünde Ankara bozgununun, dolayısiyle devletin yıkılmasının gerçek sebebi de, işte bu, yâni hakikatlerle hükmeden arasına, o menfeatçı, çıkarcı sınıfın girmiş olmasıdır.

Bu gibiler, her rejimde vardır : oligarşilerde vardır, demokrasilerde vardır. Olmuştur ve olacaktır...

Cevdet Paşa da bunu samimiyetle itiraf ediyor. Diyor ki: "— Her nevi eşkâl-i hükümette bu gibi süfelâ ve süfehâ mevcuddur."

★ ★ ★

Evet... Mevcuttur amma, onları devletin varlığına, hatta iktidarların eşiğine sokmamak da mümkündür : Politikayı, menfaat pazarı olmaktan kurtararak!...

Tarihimize bakınız: En ümitli devirlerde, bu ümitleri temsil edenlerin çevresi, ayrık otları gibi politika bezirgânlarının istilâsına nasıl uğramıştır? 1923 Ankarası ile 1930 Ankarası, 1950 ile 1955 Ankarası arasında ruhda ve saffette benzerlik bulanlar doğru konuşmıyanlardır.

Türkiyenin siyaseti şöyle bir hasret içindedir: Bir adam çıkacak bu ülkede ve halkdan istediği fedakârlığın bedeli olan mutluluk sonuçları bahsinde tâviz vermiyecek, gayesinin sınırları baskıya dayanamayınca da "— Bende sahtecilik yok!.. Şu ülke aç ve fakir... Kurtuluşun şartları bu... Ya razı olursun, ya emanetini al!.. Ben mefkûre dellâlı değilim! İskonto yok bende... Allaha ısmarladık!.." *diyebilecek...*

★ ★ ★

Bu mutlu güne eriştiğimiz zaman da, Cevdet Paşanın halefleri, hayat sahnesinden çekildikten sonra NOT bırakmıyacaklar.

Nerede o günler?..

MÜŞAHİT

DİN ve DÜNYA **Hiç bir din, Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebi kadar, din'i dünya işlerine âlet edebilme çabası yoktur: Bu gerçeğin en tipik tecellisi, bugun bir müze olan AYASOFYA'nın mozaiklerindedir: İsimler ve şekiller, her hâkim kuvvete göre kazınmış ve yenilenmiştir!**

Yukarıdaki klişede, Ayasofya müzesinde 1934 yılında meydana çıkarılan 2.40 x 2.44 m. eb'adındaki mozaik panoyu görüyoruz. Bu panoda ayakta duran iki kişiye hükmeder vaziyetteki Hz. İsa, solunda İmparator Constantinus IX. Monomachos ,sağında ise Zoe'yi göstermektedir.

Hırs, entrika, kan ve cinayet

Bizans Tarihinin İbretli Sahifeleri

YAZAN: ERDEM YÜCEL

Onbirinci Yüzyıl Bizans'ın fütuhat devrinin artık geride kaldığı ve kendi toprak bütünlüğünü, varlığını korumaya çalıştığı bir devirdir. Bu tarihlerde Basileius II' nin (976 - 1025) ölümü üzerine tahta çıkan Constantinus VIII (1025 - 1028), durumu değiştirecek güçte bir imparator olmaktan çok uzaktı. Nitekim bütün zamanını hipodromda geçirmiş, buradaki oyunlar ile meşgul olmuş, fırsat buldukça da kumar oynamaktan geri kalmamıştır.

Fakat artık Bizans'ın talihi dönmüş, bütün hudutlarda gerilemeğe başlamış, idaresi altındaki memleketler ise ona baş kaldırarak bağımsızlıklarını elde etmeğe çalışıyorlardı. Bu yüzden Balkanlar'da isyanlar patlak verdiği sırada Bizansı tehdit eden başlıca kavimleri, Avrupa'da Normanlar ile Asya'da Selçuklular teşkil ediyordu.

İmparator Constantinus VIII bu siyasî durumu göz önünde bulundurarak hareket tarzını tayin edeceği yerde,

ömrünü o derece safahat içerisinde geçirmişti ki, kendinden sonra tahta kimin geçeceğini bile düşünmemişti. İmparatorun varisi olabilecek bir erkek evlâdı yerine sadece yaşları ilerlemiş üç kızı vardı ve bunların da hiç birisi evlenmemişti.

ZOE'YE KOCA ARANIYOR

Constantinus VIII, ancak hastalanarak yatağa düştüğü zaman ölümün yaklaştığını hissetmiş ve o zaman kızlarından birini derhal evlendirerek damadını imparator yapmağa karar vermişti. Bunun için de kızları arasından, ileride Bizans tarihinde ismine sık sık rastlanılacak olan Zoe'yi seçmiştir. Bu tarihlerde 40 yaşını geçmiş olmasına rağmen, orta boylu, zayıf endamlı, kumral Zoe, yaşını hiç göstermiyerek gençlik ve güzelliğinden hiç bir şey kaybetmemiş, kendi iddiasına göre de Bizans'ın en güzel kadınlarından biri idi.

Zoe, aslında hafif meşrep bir kadındı; babası gibi hipodrom oyunlarına merak sarmış, orada çeşitli ırktan kimselerle birçok maceraları olmuştu.

Constantinus VIII, Zoe'ye eş olarak Romanus Argyrosu seçmiştir. Bundan sonra o sıralarda 60 yaşlarında olan ve karısından boşatılarak Zoe ile evlendirilen Romanus, imparatorun ölümü üzerine Bizans tahtına çıkmıştır.

Bu evlilik Bizansa beklenen huzur ve emniyeti getiremediği gibi, Zoe'yi de uslandırmaktan çok uzaktı. O gene eskisi gibi kendi başına buyruk, serazat hayatına devam ederek çeşitli maceralar yaşamıştı. Zoe'nin âşıkları arasında Constantin ismindeki uşak, Mihail isminde küçük bir çocuk da bulunuyordu. Fakat ne tuhaftır ki, İmparator Romanus III (1028 - 1034), belki taht ve saltanatını kaybetme korkusundan Zoe'nin bütün bu yaptıklarına göz yumarak hiç bir zaman sesini çıkarmamıştı.

Nihayet 1034 yılında, imparatorluğu sırasında Bizansın düştüğü bu güç durumdan onu kurtarabilecek bir icraatta bulunmaktan çok uzak olan Romanus III hayata gözlerini yumdu. Bir rivayete göre de, sevgilisi Mihaile bir an evvel kavuşmak arzusu Zoe'yi imparatoru zehirlemek yoluna sevketti. Bunu teyid eden hadise de, imparatorun nâşı daha Bizans sarayından çıkmadan, Zoe sevgilisi Mihail ile nikâhını kıydırarak onu Mihailos IV (1034 - 1041) ünvanıyla tahta çıkarmıştır.

İmparator olduktan 8 yıl sonra, bir gün Mihailos IV, herşeyini, tacını, tahtını ve Zoe'yi bırakarak saraydan kaçıp manastıra sığındı. Hayret uyandıran bu hadiseyi duyarak deli gibi peşinden koşan Zoe'nin ısrarları hiç bir netice vermedi ve Mihailos IV bir daha tahtına dönmedi. İmparatorun saraydan neden kaçtığı meçhulse de, belki imparatoriçe'nin kendinden önceki âşıklarının âkibeti ve belki de Zoe'nin gene rahat durmayışı onu böyle bir hareket zorlamıştı.

SARAYDAN MANASTIRA

Mihailos IV den sonra Bizans tahtı gayet tabi imparatorsuz kalmadı. Üzüntüsünü kısa zamanda geçiren Zoe, bir gün kalafat mahallindeki gezintileri esnasında görüp beğendiği Mihailos Kalaphatesi alarak sarayına getirdi. Zoe, delikanlıyı bu defa evlâd ederek imparator yapmakta gecikmedi.

Fakat yeni imparator Mihailos V (1041 - 1042), kendinden önceki adaşının ve halefinin aksine, hakiki bir imparator olarak icraatta bulunmıya başladı. Bunda o derece ileri gitti ki, halkın Zoe'nin sürdüğü hayattan ve yaptığı rezaletlerden bıktığını zannetme hatasına düşüp, 18'i 19 Nisana bağlıyan bir gece yarısı saçlarını kökünden kazıtıp Büyükadadaki kadınlar manastırına kapattı.

Ertesi günü durum tellâllar vasıtasıyla halka duyurulunca reaksiyon çok müthiş oldu. **"Zoe anamızı isteriz"** feryadları ile forumları, caddeleri dolduran halk, saray kapılarına dayanarak onu zorlamıya başladı. Halkın ve ona katılan askerin de arzusu üzerine adadan geri getirilen Zoe, bu defa kardeşi Theodora ile birlikte yeniden Bizans tahtına oturdu. Partiyi kaybeden Mihailos V, ancak Studion manastırına sığınacak zamanı bulabildi. Fakat oradan da alınarak gözleri oyuldu, Anadolunun ücra köylerinden birine sürgüne yollandı.

SON ARZUSU

Bu hadise Zoe'nin yaşadığı ölçüsüz hayata ve değiştirdiği âşıklarına rağmen halk tarafından ne kadar sevildiği-

nin bir nişanesidir. Demek ki, imparatoriçe bütün başından geçenlere ve devletin siyasi durumuna rağmen halkın seviyesine inebilmiş, ona yakın olmuştur.

Bunun hemen akabinde Bizans tahtında Zoe'nin üçüncü kocası olarak imparator Constantinus IX Monamachus'u (1042 - 1055) görüyoruz. Yeni imparator, Zoe için hiç de yabancı sayılmıyordu, zirâ Constantinus onun gençlik yılları'nın bir macerasıydı. Bu evlilik sırasında imparatoriçe 60 yaşının üzerinde, imparator ise ondan biraz daha fazla, fakat çok dinç bir adamdı.

Bizans tarihinin mühim bir kısmında isminden defalarca bahsettiren Zoe, 70 yaşlarında iken 1050 yılında hayata gözlerini kapadı ve bu arada son arzusu da bir ayna istemek olmuştur.

Zoe'nin ölümünden bir müddet sonra imparator olan Mihailos VI (1056 - 1057)' nın askerî bir hükümet darbesi ile tahttan indirilmesi ve İsaakius Commenus'un (1057 - 1059) hükümdar ilân edilmesiyle Bizans tarihinde Makedonya sülâlesi inhitat etmiş, yerini Commenuslara bırakmıştır.

AYASOFYADAKİ TASVİR

Ayasofya üzerindeki çalışmaları dolayısıyla kendini tanıtan Th. Whittemore, 1934 yılı Temmuzunda, absid yarım kubbesi ile güney galerisinde bir takım mozaikleri daha meydana çıkarmıştır. Galerinin nihayetindeki pencerenin iki yanını kaplıyan kompozisyonlardan birinde Zoe'nin tasvir edilişi bizim için dikkate şayandır. Aşağı yukarı kare ebadında, 2.40 x 2.44 m. ölçüsündeki bu mozaik panonun üzerinde, ortada İsa, sağında bir imparator, solunda ise bir imparatoriçe görülmektedir.

Ayakta duran bu iki figüre karşı âdeta hükmeder vaziyetteki İsa, kıymetli taşlarla süslü mermer bir tahtın üzerinde oturmaktadır. Sağ elini takdis eder vaziyette yukarıya doğru kaldırmış olup, sol eliyle de mukaddes kitabı tutmaktadır. Üzerinde, açık maviden koyu mora kadar renk değiştirerek yumuşak yünlü bir kumaş intibaını veren, hiton ve himation tabir edilen elbiseler bulunmaktadır.

İsa'nın sağında ona kese içerisinde altın uzatan ve hürmet ifadesi olarak eğilen, mücevherlerle süslü merasim elbiseleri giymiş bir imparator görülmektedir ki, bu da onun Ayasofyaya maddî bakımdan yardım ettiğinin ifadesidir. Başının üzerindeki dört satırlık kitabeden bu şahsın Constantinus IX olduğunu öğreniyoruz.

İsa'nın solunda divitission, lorus denilen elbiseler giymiş, başında tacı ile bir imparatoriçe görülmektedir. Bunun da Zoe olduğu başının üzerindeki üç satırlık bir yazıdan anlaşılmaktadır. Boyu imparatora nazaran biraz daha kısa olan ve elbisesinin alt kısımları bozulan Zoe'nin elinde tuttuğu kâğıt tomarı üzerinde de, Constantius Monamachus' un ismi okunmaktadır.

TASVİRDEKİ MOZAİKLERİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ...

Fakat bu pano üzerinde bazı hususlar dikkati çekmektedir: Figürlerin başları üzerindeki metin gayet muntazam olmasına rağmen, imparatorun ismini havi olan kısım karışık ve gayet fena harflerle yazılıdır. Ayrıca imparatorun başındaki mozaiklerde bazı hatalar bulunduğu gibi, Zoe'nin elindeki tomarda da imparatorun ismi değiştirilerek bilâhare yazılmıştır. Şu halde bu pano aslında Constantius IX Monamachus için buraya yapılmamıştır. Zoe'nin isminin hiç değiştirilmemiş oluşu, mozaik'in orjinal olduğunu ve onun tahtta bulunduğu sırada yapıldığına işaret etmektedir. Th. Whittemore da bu kompozisyonu 1028 ilâ 1034 yılları arasında tarihlendirmekte, aslında Zoe'nin ilk kocası olan Romanus III'ün burada tasvir edildiğini ileri sürmektedir.

Mozaik, esas olarak Romanus III zamanında yapılmıştır ve keza Constatius' un şimdi isminin yazılı bulunduğu yere de onun ismi daha iyi uymaktadır. Bu arada imparatoriçenin başı üzerinde görülen kazıntılar, Mihailos V tarafından, Zoe'yi Büyükadaya sürdükten sonra hatırasını lânetlemek maksadıyla yapıldığı sanılmaktadır. Sonradan yeniden tahta geçen Zoe, kendi resmini tamir ettirirken Romanus'un yüzü ile adını değiştirmiş ve yerine üçüncü kocası Constantius IX Monomachus'u tasvir ettirmiştir.

HADİSESİ, GAYESİ,
VE OLUŞ ŞEKLİ İLE

ŞEYH SAİT İSYANI VE FACİALAR

— 2 —

YAZAN : FERİDUN KANDEMİR

Daha işe başlarken : **"Büyük Millet Meclisinin arzu ve iradesi ile, huzur ve istirahate muhtaç ve refahlı bir saadete lâyık olan memleketimizde umumi sükûnun takrir ve tesisi için kendisine tevdi edilen vazifede hak ve adalet mefhumunu temsil eden bir müessese"** olduğunu hatırlatmayı ihmal etmeyen İstiklâl Mahkemeleri, yazık ki, içlerinde bulunan bazıları, aralarında çeşitli maksatlar güden bir takım basit düşünceli müfritlerin tesiriyle yollarını şaşırarak öylesine hak ve adalet mefhumu bilmez hale geldiler ki, bunlara kendi "hatırlattıklarını" hatırlatmak dahi kâr etmezdi. Gerçi, kurulmalarını icap ettiren olağanüstü şartlar içinde, bu fevkalâde ihtilâl mahkemelerinin sadece hak ve adaleti rehber edinmiş normal adalet cihazları gibi işlemeleri beklenemez idi ise de, bazılarına çeşitli tesirlerle hakim olan **"bu memleketi kurtarmak için gerektiğinde yüzbinlerce kişiyi idamda tereddüt edilmez"** fikri, cidden hiç bir fevkalâdelikle dahi bağdaştırılamıyacak korkunç neticeler vermişti.

26 mayıs 1925 günü Şeyh Sait ve doğrudan doğruya yardımcıları ile, uzaktan yakından isyanla ilgili 389 zanlıyı muhakemeye başlayan Diyarbakır'daki İstiklâl Mahkemesinin, bütün duruşmalarını başından sonuna kadar her celsede hazır bulunarak ilgi ile takip etmiş olan - daha önce Kastamonu ve Kayseri İstiklâl Mahkemeleri reis ve âzalıklarında bulunan - Mardin Mebusu Necip Beyin, bizzat Atatürk'e de açıkça söylemiş olduğu veçhile bu mahkeme, bir takım tesirler altında sakat düşüncelere kapılarak, bir dereceye kadar da olsa, hak ve adalet mefhumunu unutanlardan biri olmuştur.

Hayatının sonuna kadar, Şeyh Said isyanının şahsî ve siyasî sebeblerle istısmar edildiği kanaatinde olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Reisi Kâzım Karabekir Paşa.

GÖRGÜ ŞAHİDİNİN ANLATTIKLARI

Şimdi Necip Beyi dinliyelim :

"İlk devrede ben de, uzun zaman İstiklâl Mahkemelerinde reis ve âzâ olarak, on binlerce zanlı arasından suçluları, ince eleyip sık dokuyarak vakit geçirmeden, daha çok vicdan kanaatiyle ayırıp, kaderlerini kat'i kararlarla tayin sorumluluğunu yüklenmiş bir insan sıfatiyle, bu mahkemelerin, ne müşkül şartlar içinde çalıştıklarını bilirim.

Meclisin bütün selâhiyeti bizde idi. Vicdani kanaatimizle karar verdik mi, ne istinaf, ne temyiz, derhal, hemen o dakika süreceksek sürer, asacaksak asardık. Fakat hiç bir zaman peşin verilmiş hükümlerle hareket etmez, yerine ve vaziyete göre tedbirler alırdık. Kastamonu'da asker kaçaklarından asayiş namına bir şey kalmamış, köylerden şehire gelinemiyordu. Asker kaçaklarından yakalatabildiklerimizi kurşuna dizdirmekten ise, bir beyanname yayınladık : "Gelip teslim olmazsanız, babalarınızı, analarınızı bile öldürürüz" diye korkutup, hepsini yola getirdik. Bunları anlatmaktan maksadım, İstiklâl Mahkemelerinin ellerindeki hudutsuz yetki ile, mümkün olduğu kadar hak ve adalete riayetle, cana da kıymadan, her türlü tedbirlerle iş görebilmeleri imkânına sahip olduklarını belirtmektir. Yeter ki, hususi bir maksat güdülüp, peşin verilmiş kararla, her şey göze alınarak hareket edilmesin.

Muhakeme safhalarını dikkatle takip ettiğim Diyarbakır'daki İstiklâl Mahkemesi maalesef, daha işe başlamadan ve bir tek zanlıyı sorguya çekmeden önce, bir "Kürtlük dâvâsı karşısında bulunduğu ve bu dâvâyı kökünden kazımakla vazifeli olduğu" zehabına kapılmıştı. Halbuki: Şeyh Sait isyanının, Konya'da, Yozgat'ta, Bolu'da, Menemen'de başgösteren irtica hareketlerinden farkı yoktu. Oralarda olduğu gibi, burada da gerilik ve taassûp içinde yüzen bir takım halkı, hükümetin de beceriksiz memurlar elinde bırakmış olmasından istifade eden bir softa, bir yobaz ayaklandırmıştı. Ve bu softa, Kürt de değildi.

Aslen Erzurum'un Hınıs kazasından ve halis Türk ırkından, fakat Nakşibendi tarikatinden bulunduğu için Kürt sanılan Şeyh Sait'in, kardeşi Şeyh Tahir mükemmel Türkçesiyle bana : "Gerçi Kürtçe de biliriz, fakat asıl Türkçeyi sizden iyi konuşur ve yazarız. Gel Necip Bey, otur karşıma, Türkçe şiirler yazalım, tarihten, mantıktan konuşalım, ama halis Türkçe şiirler..." dediği zaman, bunların Türklüğünden şüphe edenler namına ben sıkılmıştım. Hülâsa, Şeyh Sait isyanı, asla Kürtlük meselesi değildi. Sadece yıllardan beri yolsuz, okulsuz, hekimsiz, binbir mahrumiyet yetmiyormuş gibi, bir de beceriksiz, ehliyetsiz memurlar elinde bırakılmış olan cahil ve mutaassıp halkın, dinî hislerini istismar eden bir softaya kapılışından ibaret bir irticâ hareketidir.

MAHKEME HÜKMÜNÜ EVVELDEN VERMİŞTİ

Hükmünü evvelden vermiş olan İstiklâl Mahkemesinin bütün bunları anlayamayışı yüzünden, eski Türk dilinin, Türk âdet ve geleneklerinin, Türk mizaç ve meşreplerinin canlı örnekleri olan civanmert ve tertemiz Diyarbakır halkı, bu mahkemeden yakasını kurtaramamıştır. Hele Diyarbakır'ın Cemil Paşa Zade, Cizreli Zade, Seyfettin Paşa Zade, Piyrani Zade, Nakibül-eşraf Bekir Sıtkı, Avineli Kâmil gibi tanınmış aileleri bu mahkemede, âdeta Kürttürler diye yok edilmek istenmiş, bir çokları da sürüm sürüm süründürülmüştür.

Lozan'da okumuş, bütün harplere yedek subay olarak katılmış, ayrıca devlete bazı yardımları dokunmuş otuz yaşlarındaki Avineli Kâmil'e, mahkemede :

"— Kürt müsün, Türk müsün?" diye soruluyor; verdiği cevap şudur :

"— Türk'ten başka ne olmak ihtimalimiz var?"

Bu cevap üzerine, mahkeme âzasından Ali Saip Bey Kâmil Beye huşunetle bağırıyor :

"— Hayır siz Kürtsünüz: Ben burada jandarma yüzbaşısı olarak bulunduğum zaman, siz Kürtlükle iftihar etmemiş mi idiniz?"

"— Hayır.. böyle bir şey olmadı... Katiyyen..."

"— Evet... Evet... iyi hatırlıyorum..."

Ali Saip Beyin "iyi hatırlayışı" ile mahkeme hükmünü veriyor.

Ailesinden altı genci Birinci Cihan Harbinde şehit vermiş, devlete de bir uçak hediye etmiş olan Cemil Paşa Zade ailesinden, yedek subaylığında Atatürk'e emir subaylığı yapmış Ekrem Bey de sevkedildiği bu mahkeme huzurunda aynı suale muhatap oluyor :

"— Türk müsün, Kürt müsün?"

Kürtlükle bir ilgisi olmadığı, Şeyh Sait'i de tanımadığı, isyanla da uzaktan yakından zerre kadar alâkası olmadığı şahitlerin ifadeleriyle de sabit olduğu halde, sadece "Cemil Paşa Zade" oldu-

★

Doğuda çıkan isyan, tekrar Başvekil olmasına ve istenmiyen hareketlerle muhalefetin tasfiyesine imkân veren İsmet Paşa, Dolmabahçe Sarayındaki toplantılardan birisinde, Atatürk'ün yanında. (Soldan ikinci, bu hadiseler zamanında Milli Müdafa Vekili olan Kâzım Özalp Paşadır.)

★

ğu için Ekrem Bey on yıl kalebentliğe mahkûm edilerek Kastamonu'ya sevkediliyor.

HAKSIZ MUAMELELER

Cemil Paşa Zadeler, ana tarafları Türkistanlı, babaları da halis Türk Diyarbakır'da yerleşmiş varlıklı bir aileden oldukları halde, zorla Kürt ve Kürtçü yapılarak, bütün varlıkları ellerinden alındı, kendileri de çeşitli vilâyetlere aç ve perişan sürülerek, darmadağın edildiler. İsyanla küçücük bir ilgilerini bulabilselerdi, zaten o dakika idam edecekleri şüphesizdi.

Bunun gibi birçok suçsuz, günahsız, memlekete bağlı ve sadık aileler, yerlerinden yurtlarından edilerek kafile kafile tehcir edildi. Bu arada isyana katılmış, elinde silâhla yakalananlardan mâsum diye bırakılanlar da vardı. Bu kör döğüşü, bir facia haline gelmişti. Mahkeme heyetine arkadaşça başvurdum. Bilhassa vaktile buralarda jandarma yüzbaşılığı yaptığı sıralardaki içki sofralarında arkadaşlık ettiği bazı kimselerin ve olayların tesiri altında kaldığı görülen Ali Saip Beye :

"— Yapmayın, memleketi mahvediyorsunuz. Kürtlük davası diye bir şey olmadığını gördüğünüz halde, Kürtçe bilmez halis Türkleri bile, Kürtsün diye suçlamağa kalkıyorsunuz. Bu durumda, Kürtlük fikrine en büyük hizmeti bizzat kendinizin yapmakta olduğunuzun farkında değil misiniz?" diye feryat edişlerime, sadece kızıp homurdanmakla cevap verdiler.

Baktım olmayacak, Mustafa Kemal'e koştum; olup bitenleri anlattım :

"— Zulümdür bu Paşam, dedim, bize hizmet etmiş, canla başla bağlı, tertemiz ve halis muhlis bizden olan birçok masumlar suç isnadiyle mahvediliyorlar..." Paşa, çok üzüldü, müteessir oldu:

"— Başvekile anlattın mı?" dedi.

"— Sen emretmedikçe bu Başvekil beni dinlemez," dedim.

"— Ne demek, dinlemez? Benim tarafımdan geldiğini söyle, anlat.."

Başvekil İsmet Paşa idi. Mustafa Kemal'in ısrarı üzerine ona da gittim. Bütün hakayıkı dilimin döndüğü kadar bir bir anlattım. Dinledi, sonunda ne dedi bilir misiniz?

"— Dahiliye Vekili Cemil Beyi gör.."

Meclisteyalnız Cemil Beyi değil, dört beş vekili bir arada yakaladım. Hepsine anlattım. Dinlediler, dinlediler, başlarını salladılar, yaaa'larla bazı şeyler sorup, tekrar üzüntülerini belirttiler ama işte o kadar...

Hiç birinin elinde bu faciayı önleyecek bir yetki, bir imkân yoktu. Zaten İsmet Paşanın beni, Dahiliye Vekiline havale ederken bunu bilerek, başından savdığı da şüphesizdi.

İşte Şeyh Sait isyanı, böylesine bir kurunun arasında yaş da, hatta daha çok, pek çok yaş yakan bir yürekler acısı facia ile sona erdi.

Lâkin şunu da itiraf etmek bir vicdan

borcudur ki, bu isyan karşısında eğer Başvekil Ali Fethi Beyin münasip gördüğü gibi, mevzii tedbirler alınmakla iktifa edilmiş olsaydı, niçin, ne maksatla ayaklandıklarını ve ne istediklerini dahi bilmeyenlerin alevlendirdiği bu yangın, belki de her tarafa sirayetle, bütün memleketi tehdit edecekti. Bu vaziyeti kavrayarak, bu işin geniş ölçüde top, tüfek gücüyle karşılanabileceğini takdir eden İsmet Paşa olmuştur.

Aynı İsmet Paşanın, isyan bastırıldıktan sonra olsun, haksızlıkları telâfi ile, bilhassa tam bir mahrumiyet içindeki zavallı Doğunun, bahtsız ve çilekeş halkını gerilikten ve cehaletten kurtarmak yolunda esaslı bir islâhata teşebbüs dahi etmeyişine ise, akıl erdirebilmek güçtür."

HÜKÜMETİN MUHALEFETİ SUSTURMA BAHANESİ

Yine bu isyan münasebetiyle, kaza hakkı bütün vilâyetlere şâmil olmak üzere Ankara'da kurulmuş olan Ali Çetinkaya başkanlığındaki ikinci İstiklâl Mahkemesi de, -bundan önceki yazımızda belirttiğimiz veçhile- aynı suretle peşin verilmiş hükümlerle muhalif gazeteleri kapatıp, gazetecileri cezalandırmak ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kapatmak kararlariyle, hak ve adalete riayetsizlik konusunda birincisinden hiç de geri kalmamıştı.

Hükmün peşin verilmiş olduğu bilhassa şundan da belli idi ki, henüz mahkeme kurulup, çalışmağa dahi başlamış değilken, Başvekil Ali Fethi Bey, C.H.P. müfritlerinin tazyikiyle nezdine davet ettiği Kâzım Karabekir Paşa ile Rauf Bey gibi muhalefet liderlerine : **"isyan dolayısiyle partilerini feshedip, yine eskisi gibi birlikte çalışmalarını"** teklif etmiş, Karabekir Paşa da bu teklife karşı :

"— Bu partiyi biz emirle kurmadık ki, emirle feshedelim. Kapatma kararını ancak kongre verebilir." cevabını verince, Fethi Beyle aralarında şu konuşma olmuştu :

"— İyi ama, programınızın altıncı maddesindeki **"parti dinî fikir ve itikatlara hörmetkârdır."** fıkrası bu kapatmayı yapacaktır.

"— Ne münasebet? Biz partiyi kurarken bu programı size verdik, tam iki ay sizde kaldı. Vekiller Heyeti ve Mustafa Kemal Paşa okudu. İki ay sonra beni çağırdınız, hiç bir maddesi üzerinde, ne sizin, ne de devlet reisinin hiç bir itirazı olmadığını, aksine bize muvaffakiyetler dilediğinizi söyleyerek, programı bana verdiniz. Eğer o zaman her hangi bir madde üzerinde bir itirazınız olmuş olsaydı, samimiyetle görüşülerek, hatta gerekirse, madde tamamen kaldırılabilirdi. Şimdi böyle bir şey yapmağa bizim yetkimiz yoktur."

FETHİ BEY TEHLİKEYİ ANLATMAĞA ÇALIŞIYOR

Kâzım Karabekir'in bu cevabı üzerine Ali Fethi Bey şöyle dedi :

"— Doğru söylüyorsunuz ama, bugünkü isyanı sizin programınızın bu maddesine atfediyorlar.. Bu yüzden bir kanun çıkarmağa gidiyorlar. Bu kanun memleketin hürriyetini baltalayacak kadar ağırdır."

"— İsyan henüz başlamış, âsilerden hiç biri de henüz ele geçmemiş olduğuna göre, bunun hangi delillere istinaden bizim programımızın bir maddesine atfedildiğini söyleyebilirsiniz? Şunu da söyleyeyim ki, isyan bölgesinin hiç bir yerinde partimizin henüz teşkilât namına hiç bir şeyi yoktur; kaldı ki, isyanın bastırılması hususunda hükümete bütün varlığımızla müzaheret etmeğe hazırız. Biz bu isyanı, bütün memleketin hürriyetini yok edecek derecede şiddetli tedbirler almayı icap ettirecek mahiyette görmüyoruz. Siz şahsen bunu bu kadar umumi mahiyette mi telâkki ediyorsunuz?"

"— Hayır... Bu noktada ben de sizinle beraberim; aynı kanaatteyim ve çıkarılması istenen kanuna taraftar olamam. Ama, çıkacaktır."

Nitekim, İsmet Paşa iş başına gelince, bu **"Takrir-i sükûn kanunu"** derhal çıkarılmış ve hiç de gerekmediği halde memleket baştan başa derin bir hürriyetsizlik içinde âdeta bunaltılmıştır ki, sadece iktidarın rakipsiz, muhalefetsiz kalmak hırsını tatmin eden bu halin, isyanı bastırmağa yarar hiç bir tarafı yoktu.

muk sakallı, pek sevimli, nazik bir ihtiyardı. Tertemiz, bembeyaz gür bıyıkları ile dudaklarının üstü daima sırlı (örtülü) ve ağzı **mühürlü** bulunurdu. Bundan dolayı Odabaşı Şeyhi Ahmet Efendiye **Posbıyık Ahmet Efendi** de derlerdi. Zamanında İstanbul'un en yaşlı, en kıdemli Rifaî şeyhi sayılıyordu (2).

Birgün bu zata sormuşlar :

"— Sizlere neden "Kıyâmî" derler? Niçin ayakta zikredersiniz?"

Asır görmüş şeyh efendi, kendine has zarafeti ile cevabı hemen eklemiş :

"— Sultanım, efendim demiş, **biliyorsunuz Fetih'ten sonra İstanbul'a ilk gelen Nakşibendî'lerdir. Onlar buldukları yere oturuvermişler. Sonra Mevleviler zuhur etmiş, onlar da nerede yer bulduklarsa orayı işgal edip bir düziye çark atmıya, tennure açıp semâ etmiye (dönmiye) başlamışlar. Nihayet bizimkiler gelmiş, fakat ne yapsınlar, ne oturacak, ne de dönecek yer var; ister istemez ayakta kalmışlar. Halen de ayaktadırlar..."**

★ ★ ★

Şeyh Efendi hazretlerinin nükte yaparak verdikleri bu cevap, hakikate de uygundur. Çünkü Rifaîliğin İstanbula gelişi ve en önce Üsküdar'da yerleşmesi H. 1000 (M. 1591) tarihlerinden sonradır.

"ERENLERİN DEVLETİ BU..."

Eski Tuluât sahnelerinin meşhur komiği Abdürrezzak (Abdi Efendi), Şeyh Ahmet Muhtar Efendinin babası, Odabaşı Tekkesinde şeyh olan Abdullah Vehbi Efendinin dervişlerindendi. Vücudu zikre yatkın olduğundan güzel de zikrederdi. Oyuna gitmediği günlerde mutlaka tekkeye gelir, **emanet olur** (şet kuşanır), hizmet'e soyunurdu. Hatta vefatı, Şeyh Ahmet Muhtar Efendinin kucağında olmuştu.

Abdî Efendi bir yaz günü tekkenin kapısı eşiğine başını koymuş yatıyordu. Orada ne yapıyorsun diye kendisine sormuşlar :

"— Aman Kapısının paşmakçılığını yapıyorum, Erenlerin devleti bu.. Hakk'a hamdolsun" demiş.

"EHL-İ IRZIN KAPISI ÖRTÜK OLUR"

Tıpkı Odabaşı Şeyhi Ahmet Efendi gibi ağzı bıyıkları ile mühürlü (örtülü) Erzurum'da bir Kaadirî şeyhi vardı. **Kantarcı, Kahveci Mustafa Baba** derlerdi. Ayrıca **Kantarî Baba** diye de anılırdı. Erzurum'un yine tanınmış Kaadirî şeyhlerinden, tahsil görmemiş, fakat hiz metten yetişmiş **hâl ehli** bir zat olan Dere Mahalleli Kerpiççi Velî Baba'nın halifesi idi. O da Marifetnâme müellifi Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerinin torunlarından Mehmet Şakir Efendi halifeşi, Hâşî Zade Hacı Ali Efendi'nin (Hacı Haşıl'ın) halifelerinden idi. Her üçü de hakikaten "mürşid-i kâmil" "Halk terbiyecisi ve irşadcısı" olarak Erzurum'da ve çevresinde büyük tesir ve hâtıralar bırakmışlardır.

İşte bu Kantarcı ve Kahveci Mustafa Babaya takılmak için sormuşlar :

"— Erenler bıyıkların ağzına girmiş.."

Sözü keserek cevabını hemen yetiştirmiş :

"— Ehl-i ırz'ın kapısı örtük olur."

İKİ MECİDİYEYE İCAZET

Üsküdar'da İmrahor'a çıkarken Balaban İskelesi yakınlarında, İskender Bey Mescidi'nin içinde, **Sa'diye** Tarikatinden sonra Cerrahiye ve Nakşibendiye Tarikatlerine geçen Yağcı Zade Ahmet Efendi Tekkesi vardı. Halk arasında kullanılan meşhur adı **Balaban Tekkesi** idi. Üsküdar harik-i kebirinde (büyük yangında) yandı. Şimdi mezbelelik içinde berbat bir halde bulunan arsasında, moloz yığınları, sandal, kayık, ağaç dallarında asılı balık ağları görülmektedir.

Tekkenin son postnişini Hacı Hasen Hüsnü Efendi, Şam valisi şehid Ali Rıza Paşanın torunlarından idi. İnadiye'de Selim Baba Türbesi'nin türbedarlığı da üzerinde bulunuyordu. Bütün Üsküdar ve İstanbulda kendisini **Duagûy-i Şehir Balabanî Şeyh Hüsnü Efendi** diye tanırlardı.

Son derece güzel ifadelerle süslediği

---

(2) Ahmet Muhtar Efendiden sonra ikinci kıdemli Rifaî şeyhi yine Çapa'da, Çukurbostan'da, Şerbetdar Tekkesi'nin son postnişini Mehmet Ârif Efendi, ondan da sonra Küçükpazar'da Müftü Hamamı Tekkesinin son şeyhi Mustafa Basit Efendi geliyordu.

gayetle tumturaklı, ahengli, mufassal, mükemmel duaları, üslûb-ı beyan, tetabu-i izafet, bilhassa cemiyet-i elfaz ve seci- san'atları bakımından fevkalâde kudretli, saltanatlı ve zamanında her veçhile emsalsizdi. Sarayda ve şehirde hiç bir duagû onunla baş edemiyordu. Bu yüzden Balabanî Hüsnü Efendiyi her yerde ararlar, bir an önce gelmesini hasretle, heyecanla beklerlerdi.

Hatta bazı şeyh efendiler, onu kendi tekkelerine tamamile bağlamış olmak için tarikatlerinden teberrüken birer icazetname vermişler, zavallı Balabanî'yi, istese istemese meşhur tabiri ile **Şeyh Türlü** yapmışlardı.

Aslen Nakşibendîye'den olduğu halde Kaadiriye'den, Rifaîye'den, Sa'dîye'den, Halvetîye - Cerrahiye ve Mevlevîye'den, üstelik bir de Bektaşiye'den, hatta Bektaşiliğin tam zıddı olan Halidiye gibi en son çıkmış tarikatlerden bile ayrı ayrı, zaman zaman icazetnâme almıştı.

Balabanî Şeyh Hüsnü Efendi, bu şekilde muhtelif tarikatlerden icazatname almış olduğu gibi, kendisi de hatırdan çıkamıyacak ehil, nâehil bir çok kimselere icazetname vermekle âdeta şöhret yapmıştı (3). İcazetnameyi kendisi yazar ise 4 Mecidiye alır, yazılmış olarak getirirler ve sadece tasdik ettirmek için mühürlenmesini isterlerse 2 Mecidiye ile işi halledermiş. Zamanının Meclis-i Meşayih Reisi ve Üsküdarda Hazret-i Hüdaî hanikahı postnişini Gülşen Efendi, yapılan ihbar üzerine Şeyh Hüsnü Efendiyi çağırtıp kendisine sormuş :

"— İki Mecidiyeye icazet verdiğini söylüyorlar, doğru mudur?"

Balabanî hiç bozmadan ve sinirlenmeden şu cevabı vermiş:

"— Şeyhim efendim hazretleri insaf buyursunlar, demiş, iki mecidiyelik icazeyi, gidip de Bayezid-i Bistâmî'den alacak değiller ya, elbette bu fakîre gelecekler."

(Hüsnü Efendinin kendisinden ve duagûluğuna dair hususiyetlerinden ayrıca bahsedeceğiz.)

Çapada, Odabaşında, Rıfaî Tekkesi son Postnişini, devrinin zarif adamlarından Ahmet Muhtar Efendi.

AHMET REMZİ DEDE'NİN SÜLEYMAN NAZİF'E CEVABI

Üsküdar Mevlevihanesinin son postnişini Kayıseriyeli Ahmet Remzi Dede Efendi Hazretleri (merhum Akyürek), hakikaten pek ârif, âlim, edîb, şair ve nüktede mahir kıymetli bir zat idi. Daha önce Kastamonu Mevlevihanesi şeyhi iken, Süleyman Nazif de orada vali imiş. Ahmet Remzi Efendi Dede gibi şöhret ve kıymetini uzaktan uzağa duyduğu, fazl-ü kemâle sahib bir zatın, güzel bir tesadüfle kendisinin vali bulunduğu şehre geldiğini öğrenince pek sevinmiş. Hürmet ve hayranlığından şeyh efendiyi makamına çağırtmayıp onu ziyaret etmek için Mevlevihaneye kendisi gitmiş. Dedeler karşılamışlar, şeyh

(3) **Son zamanlarda bu hal, İstanbul tekke şeyhlerinin bir kısmına da sirayet etmişti. Meydan, erkân görmemiş, sülûke alınmamış, etvar-ı seb'aya girmemiş, girdi ise de bitirmemiş, rehber elinde mezad'a çıkmamış ve dolayısile bilfiil hizmete soyunup nefsini ve ruhunu terbiye etmemiş sözde hevesli görünen, fakat herşeyden habersiz bir takım zıpçıktılara ve türedilere hatır için, bazen de para için icazetnameler sebil etmek, rezil etmek haksızlığı ve münasebetsizliği, "müteşeyyih" lerin çoğalmasına ve sonunda tekkelerin içten içe çöküntüsüne ne yazık ki, sebebiyet vermişti.**

dairesine almışlar. Ahmet Remzi Dedenin bulunduğu odanın kapısı önüne getirmişler. Süleyman Nazif, Dede Efendinin zerafetini, hazırcevaplığını ve ilm-ü fazlından başka ayrıca nükte adamı olduğunu da hemen herkesten duyup öğrendiği için, Tekke âdâbı üzere **"Efendi Hazretleri destur..."** diyerek içeriye girerken, şeyh efendiye ilk söz olarak şu meşhur mısraı okumuş :

Mevlevidir sevdiğim her dem külâh eyler bana.

Ahmet Remzi Dede buna karşı hemen:

Sen külâh etmez isen, kimse külâh etmez sana.

diyivermiş.

* * *

Şeyh efendi merhum bu hadiseyi bana naklederlerken, kendi mısraını, bazen şöyle de okurdu :

Sen külâh etme beğüm, kimse külâh etmez sana.

BİR BEYTİN İÇİNDE İSTANBUL ve ANKARA

Galatasaray Lisesindeki talebeliğim zamanında idi. Tekkeler yeni sırlanmıştı. Remzi Dede Efendi Hazretlerini, Üsküdar'da, Atlama Taşı'ndaki Hacı Selim Ağa Kütüphanesinin müdürlüğüne tayin etmişlerdi. Samih Rıf'at, Hasan Âli, Saadeddin Nüzhet, Halil Nihat ve Müsahip Zade Celâl Bey merhumlarla yine ilm-ü fazilet adamlarından muhterem Mehmet Zeki Pakalın, Dede Efendiyi burada sık sık ziyarete gelirler, fazlın-

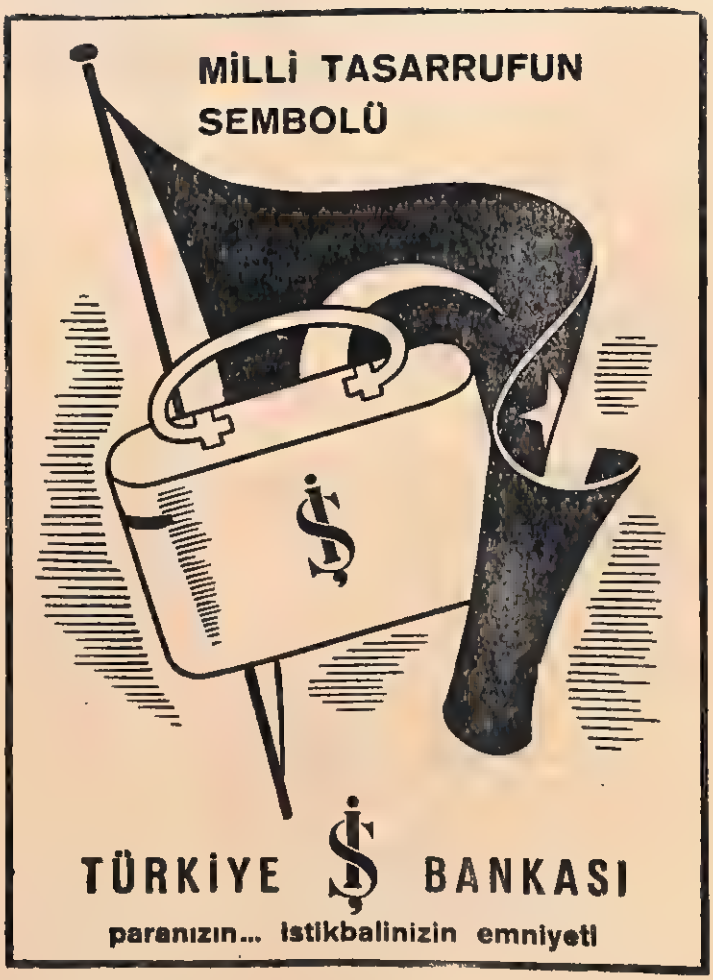

dan, feyzinden pek çok istifade ederlerdi. Kendisinin irfanından, bilhassa eski Türk dili ve edebiyatı üzerindeki derin bilgisinden faydalanmak için onu, Ankara'ya hürmetle davet etmişler, dil encümeninde, kendisine ayrıca ilmî ve istişarî bir vazife vermişlerdi. Haftada iki gün Ankara'ya gidip geliyordu. Köprü üstünde kendisine rastladım. Ankara'dan dönüyormuş. Usûl ve âdâba göre yaptığımız görüşme'den (karşılıklı müsafahadan) sonra sanki bir ilham meleği semadan inip kulağına fısılamıştı. Ankara ve İstanbul'a gidip gelişini gülümsiyerek şu beytin içinde toplayıverdi:

Gördüm İstanbul'un bazı havalisini de Bab-ı âli'sini de, Ankara valisini de (4).

Bu hadiseyi rahmetli İbn-ül Emin'e anlatmıştım. Hayrette kalmış ve **"Son Asır Türk Şairleri"** ne yazmak için hemen not etmişti.

VE, DİĞERLERİ

Yine Üsküdar Mevlevihanesinde bir hafta günü mukabele-i şerifeden sonra **Meydan Odasında** oturuyorlarmış, hatırı sayılır kimseler de varmış. Kahveler geldiği zaman Ahmet Remzi Dede Efendi sigara dağıttırıyormuş. Huzurunda edeben içmemek istemişler ve sigarayı Dede Efendinin elinden alıp almamakta haklı olarak tereddüd göstermişler. Ahmet Remzi Dede Efendi Hazretleri onlara neş'e ve cesaret vermiş olmak için kendisine pek yakışan ârifâne bir tebessümle :

"— **Erenlerim**, demiş, **Tekke şeyhleri filvaki hâdim-ül fukara** (fakirlerin hizmetkârı) **olmağla geçinirler ise de, bazen de böyle hadim-ül ağniya oluyorlar** (varlıklı, şerefli insanlara da hizmet ediyorlar).

★ ★ ★

Yine bir gün Ahmet Remzi Dede E-

Üsküdar Mevlevihânesi postnişini, zamanının büyük ilim adamlarından Ahmet Remzi Dede Efendi (Koryürek).

fendi Hazretleri ile Bab-ı âliden aşağıya iniyorduk. Tefeyyüz Kütüphanesinin kiraya verildiğini yazan bir levha, gözümüze ilişti. Mubarek Dede Efendi Hazretleri kulağıma eğildi. Hayrettir yine irticalen :

Kimseye mâl olmamış tefeyyüz şimdi kiralık.

dedi.

★ ★ ★

Benim için pek değerli bir ihsanı olan fotoğrafının altına düşünmeden hemen şu beyti ibdâ eylemişti :

Gayr-ı resmî suret-i fanimizi aldı cemâl,
Eylemiş ânde tecelli feyz-ü fazl-ı zülkemâl.

(Liyakatimden ziyade kendilerinin kemal-i mürüvvetlerini gösteren bir atıyye-i kalbiyye mahiyetinde telâkki etmiş olduğum için yazıyorum.)

(4) İlmin, faziletin ve nüktenin candan meclûbu ve kendisi de fazilet adamı olduğu için bu meziyetlerin samimî takdirkârı bulunan muhterem Niyazi Akı, o tarihte Ankara valisi olsa idi, - İstanbul kasidesi münasebetile Nedim'e padişahın yapdığı gibi - Dede Efendi Hazretlerinin ağzını altınla doldururdu.

PARİS'te TE DEUM DUASI **Rus Çarı İkinci Aleksandr, 1868 de Üçüncü Napolyon'u Paris'te ziyareti sırasında, Rus Ortodoks Kilisesinde yapılan TE DEUM duasında, sefarette askeri ataşe olan oğlu Grandük Nikola Nikolayeviç'i kucaklıyor... Bu merasimden sonra, Atinanın Paris sefirini kabul edecek ve kendilerine GİRİT'in Yunanistana ilhak edileceğine dair teminat verecek...**

1868 de Girid üzerinde Rus - Yunan hazırlığı

— 2 —

YAZAN : CEMAL KUTAY

Sene 1868... Dünya politikasında Fransa, Üçüncü Napolyon'un daha çok şahsında toplanmış hareketleriyle ağır basmıya başlamıştır. Bir yıl önce, 1867 de, kurulduğundan beri ilk defa bir Osmanlı Padişahı, Batı ülkelerini ziyaret etmiştir: Sultan Aziz'in vekarlı, mağrur, haşmetli şahsiyetinde Osmanlı Türkleri, Paris, Londra, Viyana'da tesirleri zamanla silinmemiş azametli tâcidarın ardında, Âli ve Fuad Paşaların basiretli siyasetleriyle cihan sahnesinde yerlerini almışlardır. Osmanlı - Fransız münasebetlerindeki inkişaf, iki düşman merkezde, birisi daha elli yıl önce Osmanlı ülkesinin eyâletlerinden birisi olan Yunan devletinin merkezi Atina'da, diğeri varlığını Türklüğün Avrupadan kovulmasında bulan Rus Çarlığının pâyitahtı Petersburg'da derin akisler yapmıştır. Öyle ki, daha sonra Alfons Tiyer'in ünlü tarihinde de kaydettiği üzere, Moskof Çar'ı İkinci Aleksandr, Paris yolculuğuna, Sultan Aziz'in seyahatinin müsbet izlerini silebilmek gayesiyle katlanmıştır: Babasının, Kırım Harbinin son günlerinde, Sıvastapol'un sukutu üzerine intihar ederken, ogiu

ve veliahdı İkinci Aleksandr'a **"— Ne Napolyon Bonapart'ı, ne de yeğeni Üçüncü Napolyon'u unutma ve intikam rehberin olsun..."** vasiyetine rağmen... Gerçekten de, Napolyon Bonapart Moskovayı zaptederek, yeğeni de Osmanlı devleti ile Batı'nın iki büyük ülkesi İngiltere ve Fransanın ittifakını, beraberce savaşmasını sağlıyarak bu kin ve intikama hedef olmuşlardır.

Fakat Petersburg, Sultan Aziz'in seyahatinin neticeleri önünde, his'se değil, mantığa dönmek zorundadır: Çünkü Pan-Slavizm, Ortodoks kilisesinden ilham alalı beri, daha açık tâbirle bu politikayı Ortodoks kilisesi yarattığı günden beri, Moskof Çarlığının istikameti, Atina kilisesinin, ve şâmil anlamıyla Fener Patrikhanesinin ilhamıyla yön bulmuştur. Bu kaynaklar da, Rus Çarına, şahsî duyguları ne olursa olsun, onları bir tarafa bırakıp **Paris yolu**'nu göstermiştir.

KARŞILAYICILAR ARASINDA

1 Haziran 1868 de Paris'e varan İkinci Aleksandr'ı karşılayıcılar arasında, hadiselerin perde arkasını bilmiyenlerin yadırgıyacağı bir manzara dikkati çekmiştir: Paris'teki Yunanlılar, daha açık ve doğru tâbirleriyle Rumlar, önlerinde Papazları ve Fransa devlet merkezinde kalabalık kadrosu olan sefaret kilisesinin mensupları ile yer almıştır. Fransanın, **Şark Meselesi**'nin bu ismi almamış olmasına rağmen, geniş Osmanlı ülkesinde, Cizvit mektepleri ile temsil ettiği yayılma politikasına karşı vaziyet almış olmayı açıklıyamamış olmanın huzursuzluğu içinde, asıl sahne, 6 Haziran 1868 günü, Paristeki Ortodoks kilisesindeki meşhur **Te Deum** ruhanî âyinî sırasında vukua gelmiştir: Çar, âyin salonuna girdiği zaman, Rusyanın Paris sefaretinde ataşamiliter olan küçük oğlu Grandük Nikola Nikolayeviç, elinden tuttuğu küçük bir Rum kızını, babasının ayakları dibine bırakıvermiştir!.. Bu kız, **esaret ve vahşet altında inliyen Girid adasını** temsil ediyordu: Göğsünde, İsa'nın mahzun yüzü canlanıyor ve beyaz gömleği kırmızıya, kana bulanmış bulunuyordu. Anlatılmak istenen de Adadaki "Türk vahşeti" idi!.. Kız, Çar'ın ayaklarına kapanmış, önceden tam bir başarı ile öğretilmiş mersiyesini titrek sesle tekrarlamış, Din'in hâmisi, Ortodoksluğun koruyucusu ve Yunanlılığın aziz pederinden, Girit'teki kardeşlerine halâs elinin uzatılmasını niyâz etmişti. Tam bir tiyatro sahnesini hatırlatan hadise sırasında, Çar'a refakat eden Çariçe ile maiyetindekiler ağlıyorlardı...

Hadise, Rusya sefaretinin kilisesinde cereyan ettiği için de, Fransa hükümetini güç durumda bırakmıyordu. Fakat beklenen sağlanmıştı: Mistik, magaloman, babasının vasiyetini gerçekleştirmek humması içinde olan Çar'a, hayatının bundan sonraki safhasında vaz geçemiyeceği mefkûrenin aşısı yapılmıştı: Girit'i Yunan sınırlarına katmak!..

ETNİKİ - ETERYA ve YUNAN DEVLET SINIRLARI

Yunan istiklâli, bizim eski adıyla Hocabey olan Odesa'da, 1803 de Etniki - Eterya'nın ikinci büyük kongresinde zaman ve mekâna bağlandığı zaman, bir de **haritası** vardı: Fransız muharriri Rene Puaux, 1922 de dördüncü baskısını yaptığı **La Mort de Smyrne** adlı kitabında Atina Episkopos'u Yermanos II. nin **d u a** hâline koyduğu Megalo - İdea'nın sınırlarının, 1919 da İzmir işgaliyle ancak **ikinci safhası**'na girdiğini rahatça söyler : Üçüncü Safha ise, bütün Suriyenin ele geçişi ve **Bizans İmparatorluğunun haşmet devrinde nesi varsa, Yunanlığa iadesi**'dir!

Rene Puaux şöyle der: **"1922 eylülünün 9 uncu gününü 10 eylüle bağlıyan sonbahar akşamında batan, bir ümid güneşidir: Yunanlılar, Megalo - İdea'larının ikinci safhalarını gerçekleştirme ümidleri, kendilerini İyonyen Denizinin ve Ege'nin safha safha Yunan medeniyeti ile uyuyan kıyılarından içerilere doğru yol gösterdiği ânda, Türklerin sert ve kudretli sesi ile uykularından uyandılar. Darbe çok acı olmuştur, fakat Yunanlılığın ve Rumluğun mazisinde böyle sarsıntılardan kurtulabilmiş olmanın an'anesi vardır. Ben, Atina Üniversitesinde büyük bir dikkatle tasnif edilmiş tarihî vesikaları**

tetkik ederken, diğerlerine göre âdeta hayranlık telkin eden hassasiyeti GİRİT adası üzerinde duydum: Çünkü Yunanlılar Girit adasından evvelâ Cenevizlilerin, Venediklilerin ve hatta Hindistan yolu için Malta'dan evvel burayı ellerine geçirmeyi düşünen İngilizlerin hırs ve iştahalarını, hatta fiilî müdahalelerini bertaraf etmişler, daha sonra Türklerle mücadele etmişlerdir. GİRİT adasının Yunan sınırlarına alınması değişmez kararı, Türklerin buraya kudretli donanmaya sahip oldukları 1866 - 1873 yılları arasında kararlaşmıştır. Gördüğüm vesikalar içinde en şayan-ı dikkat olanlarının toplandığı bölümde, Avrupa devletlerinin, Girit üzerinde Yunan taleblerinin haklılığı ve meşruiyyetine dair yapılan propagandanın izahı vardı ki, bunda, bir milletin gayesine vasıl olmak için başvurduğu her çâreyi mubah gören felsefesinin açık ve ibretli vesikaları geçit resmi yapmaktadır: Çar İkinci Aleksandr'ın 1868 de Parise yapacağı seyahatı Atina haber alınca, Saray-ı Kralîde derhal mahrem toplantılar başlamış ve o sırada, Girit Adasına vali ve kumandan olarak gönderilmiş olan meşhur Türk serdarı Hüseyin Avni Paşanın "vahşet ve zulüm" lerine dair hadiselerin tesbiti için mücadelenin devam ettiği Resmo, Hanya, Kandiye'ye gizli heyetler gönderilmiş, bunlar muhtelif vasıta ve şekillerde temini arzu edilen vak'aları âdeta icad etmişler ve faaliyetlerinden safha safha, Atina Episkopos'unun riyasetindeki heyeti haberdar etmişlerdir. Bu heyet, her hafta bizzat Kralın riyasetinde içtima ederek neticeleri tetkik etmiş, direktifler vermiştir. Çar'in Parise muvasalatından evvel de, Girit'ten, hususî kıyafetleriyle yerli halkdan her yaş ve başda olanlardan kalabalık bir grup, gizlice Fransaya gönderilmiş, Fransadaki Yunanlı tâcirler nezdinde misafir edilmişler ve Çar'ın Parise gelişi ile beraber bunlar, âdeta, bir tiyatro sahnesinde imişcesine vazifelendirilmişlerdir. Resmî sayılabilecek vesikalardan anlaşıldığına göre de, bu faaliyet sırasında, Çar'ın Paris sefaretinde ataşemiliter olan küçük oğlu Grandük Nikola Nikolayeviç'ten büyük yardım görülmüştür."

ÇAR, YUNAN ELÇİSİ İSTEPHO RALLİS'İ KABUL EDİYOR VE VAADDA BULUNUYOR

Fransız muharririnin eseri, bizim için bugün de ibretlerle doludur. Şöyle devam eder :

" —Rusyanın Pariste, himâyesindeki Ortodoks kilisesinde yapılan Te Deum âyininde cereyan eden hadiseden sonra, Çar, Yunan hükümetinin Paristeki elçisi İstepho Rallis'i huzuruna kabul etmiş ve Girit meselesi üzerinde kendisinden izahat almıştır. Elçi, Çar'a evvelceden hazırlanmış ve Yunan âmalini vesikalara bağlamış, meseleyi tam bir ilhakın mesuliyeti içinde neticelendiren raporu, reddi kolay kolay mümkün olmıyan, bilhassa iddianın karşısındaki Osmanlı Devletinin temsil edilmediği mahkeme safhasında imişcesine tesbit eden raporu takdim etmiştir.

Resmî vesikalar arasında göze çarpan ve Yunan Sefirinin Hariciye Nezaretine bildirdiği mahrem raporlarından birisinde, Çar'ın, Paristen ayrılmadan evvel kendisini suret-i hususiyede davet ederek, kanaatını bildirdiğine ve hükümetine meseleyi bu kanaat istikametinde takib etmesi emrine dair söyledikleri vardır ki, neticede sefir, bu tebliği, Girid'in Yunanistana ilhakı hususunda, Haşmetlû Rus Çarının lûtuf ve inayetine mazhariyeti olarak ifade ediyor. Filhakika, bu tarihten, Girid adasının Yunan hududlarına girmesine kadar olan safha içinde Rus siyaseti, İkinci Aleksandr'ın ölümünden sonra Petersburg'un siyasetini tamamen başka istikamette, Bismark'ın takib ettiği siyaset dolayısiyle Fransaya mütemâyil vaziyet almasına rağmen, Girit adasındaki vaad, devletin haysiyet ve şerefiyle bağlı teahhüd telâkki edilmiş, aynı mihver üzerinde inkişaf etmiştir. Neticede de, Yunanistan, istiklâlinden başlıyarak inkişaf ve kudretinin her safhasında olduğu gibi, Ortodoks kilisesinin Rus milleti üzerindeki mânevî nüfuzundan istifade etmiş ve Petersburg'dan gördüğü müzaheret, Girid'i beynelmilel muhafaza altına alan 1903 - 1909 devresine rağmen, hududları arasına katmıştır.

Böylelikle Çar İkinci Aleksandr'ın

DAHA SONRA... **Rus Çarı İkinci Aleksandr'ın Pariste, Girit'in sınırları içine katılacağı yolunda verdiği SÖZ'ü takip eden aylar içinde, Yunanistandan sızan çeteciler etrafı kan ve ateşe vermişlerdi. Öyle ki, huzur içinde yaşıyan ADA'nın yerli halkı Büyük Devletler Merkezlerine heyetler göndererek, durumlarından memnun olduklarını bildirmişler, fakat bunlar, kısa zamanda tasfiye edilerek mahalli kongrelere "Yunanistanla Birleşme" kararı verdirilmiş ve özel kıyafetleri olan Giritli asiler grup grup Batının başşehirlerini dolaşmışlardı. Hüseyin Avni Paşanın vali ve kumandanlığı devrinde netice alamıyan âsiler, Mahmut Nedim Paşanın sadareti ile, İstanbuldaki Rus elçisi General İğnatyef'in telkinleriyle kısmî serbesti almışlar ve Resmo'da, âdeta müstakil bir cephe kurmayı başarmışlardı. 1876 - 1877 Osmanlı - Rus savaşından sonra ise, Sultan Hamid, GİRİT'in fiilen elden çıktığını kavramak gerçekçiliğini göstermiş ve Ada'yı, Yunanistanın yeni taleblerine karşı kalkan olarak muhafaza etmeyi tercih etmişti.**

Yukarıdaki klişede, Girit'e savaşmıya giden bir Yunanlı grubu, gemide, İllüstrasyon muhabiriyle görüşürken görüyoruz: Yunanistan Osmanlı devleti ile harp halinde değildi amma ,böyle meydan okumaların eksik olmadığı sulh hali idi bu...

Tıpkı bugünkü Kıbrıs'da olduğu üzere!..

1868 de Paris seyahati sırasındaki vaadı hakikat safhasına girmiştir."

MEGALO - İDEA'nın
DİĞER SAFHALARI GİBİ..

Mevzu elbetteki, ne bu şekilde başlar, ne bu şekilde biter...

Yunanlılığa ait bütün temel meselelerin hiç birisi, tesadüf veya günün ilhamı değildir: Bu millet, biz ne kadar kızalım, bağıralım, feryad edelim, millî siyasetinin icabını yapıyor: Dayak yiyor, eziliyor, geriliyor, amma zamanının geldiğini zannettiği ânda, yine davası elinde, karşınıza dikiliyor...

Kıbrıs, 1950 den sonraki hadise midir? Bu tefsir, bizi sadece yanıltır ve haksızlığa sürükler : Hayır, Kıbrıs da, GİRİT kadar, Yunan Megalo - İdeası'nın **m e s e l e s i** 'dir: Fırsat kolladılar ve zamanın uygun olduğuna, daha açık tâbirle uygun vasatı yarattıklarına kani oldukları gün karşımıza çıktılar.

Yine, ellerine ilk fırsat geçtiği ânda İZMİR'e ihraç yapacaklarına zerrece şüpheniz olmasın: Elâlem, millî siyasetini nesillerin mevhibesi yapıyor ve aldanan daima BİZ oluyoruz!

İMPARATORLUĞUMUZUN SON YARIM YÜZ YILINDAN
MİLLÎ MÜCADELENİN BAŞLARINA KADAR

Temel hadiselerin Tarih önünde geçit resmi

Bu kitapta, Türkçülüğün ilk safhasından, İkinci Meşrutiyete kadar fikir ve aksiyon hadiselerini, Gayri Türk varlıkların meş'um hazırlıklarına dair bakir vesikaları ve dertler içinde Türklüğü müdafaa kaygısının sahneleri arasında hatırlanan Ana - Vatanı bulacaksınız.

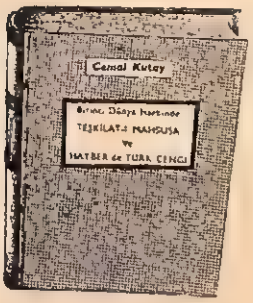

Bu kitapta, İkinci Meşrutiyete imkân veren asıl mücadele ile, Birinci Dünya Harbindeki **"gizli istihbarat ve mukabil casusluk teşkilâtımız"** ın iç yüzünü, hadiselerin başında olan kahramanından dinleyeceksiniz.

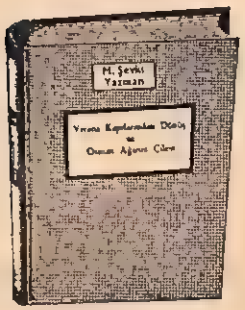

Bu kitap, iki yüz elli yılda, Avrupa karasında kazanılmış ülkelerin, yedi yılda kaybının hikâyesidir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın İkinci Viyana Seferini, - aslı tek nüsha olarak British Museum'da olan - Yeniçeri Ağası Osman Ağanın Avusturyalılara esir düştükten sonra günü gününe tuttuğu hatıralarından dinleyeceğiz.

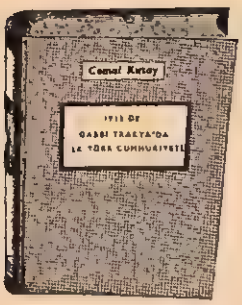

Bu kitapta, son yüz yıllar tarihimizin en feci bozgunu olan Balkan Harbi'nin acıları içinde, bir avuç cesur insanın, devletin yapamadığını başararak Edirne'yi kurtardıktan sonra Garbi Trakya'da kurdukları ilk Türk Cumhuriyetinin kısa, fakat çok şerefli hayatını bulacaksınız.

Aramızda, hayatının fırtınalı devri yerini mutlak sükûna terketmiş bir vatandaş yaşıyor. Batı âleminin politika arşivine "bir ferdin yaratabileceği en üstün neticelerden" olarak geçen Belgrad'ı Kurtaran Türk'ün bir romana mevzu olacak macerasının meraklı hikâyesi işte bu kitapta.

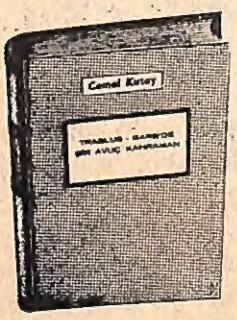

Bu kitap, bir vatan parçasının elden çıkışının belki hazin, fakat yarınımız için intibah dolu gerçek hikâyesidir. Bu destan, daha sonra bizlere dünya yüzünde son müstakil Türk Devleti olan Cumhuriyetimizi kazandırabilmiş şahsiyetlerin yetişmesine imkân verdi.

Bu kitap, İmparatorluğumuzun en buhranlı devrinde, kurtuluş yolu arıyanlar arasında bir görüşü temsil eden "İttihad-ı İslâm" hareketinin coşkun bir mümini olan ve daha sonra İstiklâl Marşını yaratacak olan şairi, Teşkilât-ı Mahsusa Reisi ile Necid çöllerine iten maceranın hikâyesidir.

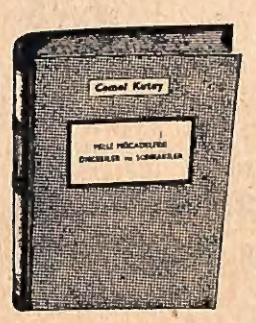

İzmir 15 mayıs 1919 da işgâl edildi. Milli Hükümet 23 nisan 1920 de kuruldu. Yunan Ordusunu 15 mayıs 1919 - 23 nisan 1920 arası sahillerde tutunmaya zorlıyan Türk dayanışını kimler temsil ediyordu? İnananlar kimlerdi? Tereddüt içinde olanlar kimlerdi? Hesabiler cesurların yerlerini nasıl aldılar? İşte bu suallerin cevabı bu kitabın içindedir.

İmparatorluğumuz Birinci Dünya Harbinden mağlup çıktığı ve İttihad ve Terakki iktidardan düştüğü zaman, Damat Ferit Paşa ile İngiliz işgâl makamları siyasî mahkûmlar için Akdenizin ortasında bir yer buldular: Malta Adası. Bu kitap, Teşkilât-ı Mahsusa Reisinin Malta hayatının bakir ruznamesidir.

İnandığı ve müdafaa ettiği fikirler için üç devrin de **"istenmeyen adam"** ı olan bir mütefekkirin, hayatı ve bilinmiyen mücadeleleri... Yıldız Sarayının iç yüzü, İttihad ve Terakkinin kuruluş devri, 31 Mart Hadisesi, Mahmut Şevket Paşanın şehadetiyle başlıyan terör safhaları, hepsi bu kitabın içinde.

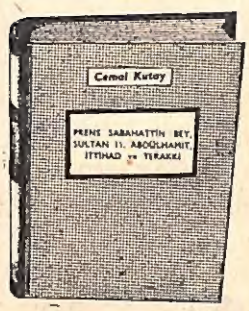

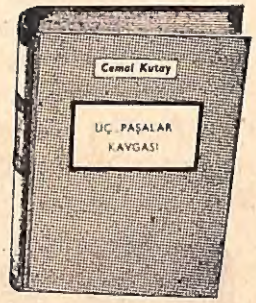

Bizde her iktidar devresinde, bu iktidarın kadrosu arasında gizli açık mücadeleler olmuştur. Fakat, memleketin kaderi üzerinde en çetin didişmeler İkinci Meşrutiyette Talât - Enver - Cemal Paşalar arasında cereyan etmiştir. Bu kitapta, şimdiye kadar neşredilmemiş vesikalar ve hatıralarla bu iç çekişmelerin perde arkasını bulacaksınız.

İkinci Meşrutiyetten önce başlıyan petrol kavgası, büyük devletlerin gözlerini Arap Yarımadasına çevirmişti. Teşkilât-ı Mahsusa, bu menfi faaliyetin karşısına **"millî kuvvet"** olarak çıkmış ve onun Reisi, Arap Yarımadası davasını bizzat eline almıştır. Bu kitap, kıyasıya yapılan gizli mücadelelerin tarihidir.

Herbiri pantozot ciltli, 12 x 16,5 cm. eb'adında 320 şer sahife olan 12 ciltlik bu tarih serisi

20 lira ve 100 liralık tasarruf bonosu karşılığında verilmektedir

Müracaat adresi: Tarih Yayınları
Posta Kutusu 67 - İstanbul

(Basım: 10645 —A— 20139)

PARANIZIN EMNİYETİ
APARTMAN DAİRELERİ
VE
PARA İKRAMİYELERİ

%6,5 kadar faiz

TÜRKİYE EMLÂK KREDİ BANKASI

TARİH — 232

(Basım: 10360 —A— 20084)

1967 YILINDA SİZE HEDİYEMİZ

15 MİLYON

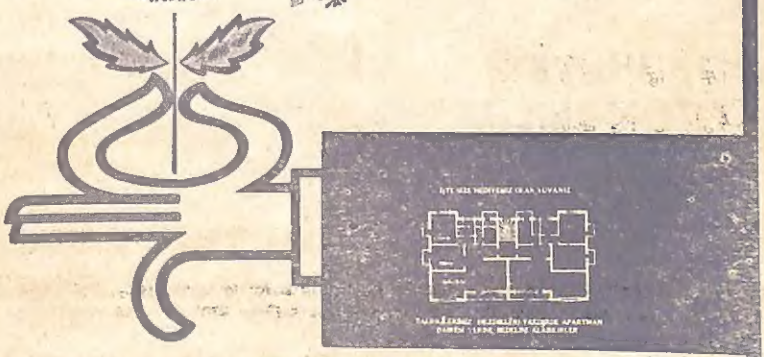

ZİRAAT BANKASI

TARİH — 233

ŞİMDİ Akfil ALAN

OTOMOBİL KAZANIYOR

8

TALİHLİYE OTOMOBİL

400

TALİHLİYE AKFİL KUMAŞI

AKFİL kumaşı veya AKFİL'den mamul eşya alırken Satıcıdan İkramiye kuponunu isteyiniz. Kuponun yeşil tarafını doldurup "Akfil İkramiye Servisi, Bakırköy-İstanbul" adresine postalayınız. *(Not: İsteyenlere, müracaatı üzerine tam izahname gönderilir.)*

Hakiki AKFİL kumaşlarının kenarlarında AKFİL markası basılıdır